UNIVERSAL LIBRARY

वसंत-वैभव

लेखक

वसन्त चिन्धडे, बी. ए. (ऑ.)

प्रस्तावनालेखक

प्रा. श्रीपाद महादेव माटे, एम्. ए.

१९३९

किंमत एक रुपाया

प्रकाशक —
यशवंत गोपाळ जोशी.
४२३/१५, सदाशिव, पुणें २.

मुद्रक —
लक्ष्मण नारायण चाफेकर.
आर्यसंस्कृति मुद्रणालय,
१९८(१७) सदाशिव, पुणें २.

ज्यांच्या शीतल छायेमुळें

दुःखाच्या झळी मला अजून लागल्या नाहींत

व

यापुढेंही लागणार नाहींत

त्या माझ्या

ती. बाबूकाकांस व सौ. ताईस

भक्तिपूर्वक अर्पण.

— वसन्त.

ऋण-निर्देश

माझा हा पहिलाच भावगीतसंग्रह रसिकाच्या हातीं देताना मला अत्यन्त आनद होत आहे परतु त्याबरोबरच माझ्या मनात अेक प्रकारची दुःखाचीही भावना डोकावत आहे. आजपर्यंत जवळ जवळ ४–५ वर्षांपासून हृदयाशीं बाळगलेल्या ह्या कविता मी हात-वेगळया करीत आहें. रसिक त्याचा कसा काय स्वीकार करतील ह्याही विचारानें मन कातर झाल्यावाचून रहात नाहीं.

प्रत्यक्ष निर्मिति होत असता कवि आपल्या कवितेला कान्तेप्रमाणें आळवितो, ती प्रसन्न व्हावी म्हणून तिची आराधना करतो, तिचें येणें आपल्या घरीं वरचेवर व्हावें म्हणून तिची मनधरणी करतो, पण तीच कविता रसिकाचे हाती देताना तिला तो कन्येसमान मानतो. अर्थात् तिचा ससार सुखाचा व्हावा, तिला 'प्रेमळ पण शिरजोर' पति मिळावा, तिचें सर्वत्र कौतुक झालेले बघावे अशीच त्याची इच्छा असते, आणि म्हणूनच तिला रसिकाचे हाती देताना 'कण्ठ स्तम्भित' होतो व 'हृदय सस्पृष्ट' होतें.

'वसत-वैभव' या नावात कोणाला दर्पोक्ति दिसेल ती दिसो परतु ती माझी श्रद्धा आहे. शारदेच्या मदिरात शिरल्यानतर तिच्या आगचें तेज बघून, तिचे अलकार वैभव पाहून, तिची मनाला भारण्याची कुसर पाहून जें वाक्वैभव माझ्या मनात उचबळून आलें त्याचा मनोज्ञ व स्पष्ट उच्चार करण्याचा मी एक दुबळा प्रयत्न केला आहे. तिचे अल्प जरी गुणगान मी करू शकलों तरी माझ्या वाणीचे सार्थक झालें अशी माझी भावना आहे.

वसंत-वैभव

'वसन वैभवा'त कुणी दिपवून टाकील अशी झळाळी शोधू गेल्यास त्याची निराशा होईल परतु ह्या वैभवाकडे त्याला फिर फिरून बघावेंसें वाटलें असे मला कुणीं सागितल्यास मला आनदच होणार आहे.

अर्थात् हें वैभव प्रकाशात आणताना मी कितीतरी मित्राचा ऋणी झालो आहें. कितीतरी व्यक्तींनीं ह्या उत्सवास मला उत्साह दिला आहे. कितीतरी घटनानीं हा दिवस उदयास आणला आहे. त्या मित्राची, त्या व्यक्तींची, त्या घटनाची परिस्फुटता मी माझ्या मनाजवळच फक्त करू शकतो. अमुक एक कविता जन्माला का आली ह्याची फार चिकित्सा केल्यानें कवितेची खुमारी कळतेच असें नाही– किंबहुना असली चिकित्सा रसाला कधी कधी अपकर्षक होते.

एका गोष्टीचा स्पष्ट निर्देश मला केलाच पाहिजे. आणि ती म्हणजे प्राध्यापक माटे ह्यानीं ह्या पुस्तकाच्या प्रकाशनाला आणलेलें मूर्त स्वरूप. सहजी म्हणून मी त्याना कविता वाचून दाखवायला काहीं रविवारीं त्याचेकडे गेलों. त्यास कविता आवडून त्यानीं 'सग्रह का काढीत नाहीस? म्हणून विचारलें आणि त्या दिशेनें त्यानीं मला पुष्कळसा रस्ताही दाखवून दिला. आणि त्याचाच परिणाम म्हणजे रसिकाच्या हातीं मी 'वसत-वैभव' देण्यास उद्युक्त झालो.

अर्थात् मीं शब्द टाकताच त्यानीं प्रस्तावना लिहून दिली. ही प्रस्तावना देण्याचे अगोदर ते काहीं 'प्रकरणा'च्या कामात व्यग्र होते हे मला माहीत आहे तरीही पण त्यानी आपुलकीनें व झट-पटीनें ही विवेचक व विस्तृत प्रस्तावना दिली आहे. त्याचे आभार मानणें हे नाटकी व औपचारिक होईल कारण त्यानी मी बी.ए.च्या

वर्गात असल्यापासून माझ्यावर पुत्रवत् विशेष लोभ ठेवलेला आहे. ज्यानी मला सरस्वतीच्या मदिरातील दालनें दाखविलीं त्याचेच बोट धरून ह्या शारदेच्या मदिरात शिरताना मला 'वाङ्मय-पोलिसा'ची बिलकूल भीति वाटत नाही आणि ज्यानीं 'विज्ञानबोधा'ला प्रस्तावना लिहिली, ज्यानी बालकवीचे अंतरग खोलून दाखविलें त्यानीच 'वसत वैभवा'चाही परिचय करून द्यावा हा विचारही कमी अभिमानास्पद नाही. खरोखर त्याच्या ऋणाचा मीं मोठाच वाटा उचलला आहे.

ह्या पुस्तकातील काहीं कवितांबद्दल खुलासा व्हावयास हवा. ह्यातील काहीं कविता 'ज्योत्स्नें'त 'वसंत' व 'निर्मल' ह्या नावाखाली प्रसिद्ध झाल्या आहेत आणि 'प्रतिभे घे बेफाम भरारी' ह्या कवितेला तर 'ज्योत्स्ने'च्या १९३८ च्या चढाओढींत पहिले बक्षिसही मिळालें आहे. ह्या गौरवाबद्दल मी त्याचा ऋणी आहे. ह्या सर्व प्रसंगी श्री. वा. रा. ढवळे (ह्याचा माझा अद्याप प्रत्यक्ष परिचय झाला नसताही) यानीं जे सौहार्द दाखविले त्याचा निर्देश न करणे कृतघ्नपणाचें ठरेल. पुस्तकाच्या ८१ व्या पानावरील कविता 'कलावन्त' (पूर्वी ती गोष्ट मी कुठेतरी इग्रजीत वाचली आहे पण कुठे ते नक्की आठवत नाहीं. म्हणून सागावेंसे वाटतें कीं) श्री. अत्रे-घाटे याच्या एका क्रमिक पुस्तकातील 'शिल्पकार' ह्या गोष्टीवरून लिहिलेली आहे. मूळच्या हृदयस्पर्शी गोष्टीला फक्त छदोबद्ध केल्याचें श्रेय माझे आहे. पान २८ वरील 'हिरवे पान' (व पुढील मित्रस्मृति, दिवगत कवीस, पंखात जोर..., समाधीशेजारी) ह्या पाचही कविता माझे मित्र कै. श्रीनिवास कृष्ण पाटणकर, B.A. (Hons.). ह्याचेवरील आहेत. आणि शेवटीं 'शातिदूत' ह्या मी

अगदी अलीकडे लिहिलेल्या मुक्तछदातील कवितेच्या थोड्याशा भागाचा समावेश ह्या काव्याच्या वानगीदाखल केलेला आहे.

कवितेची निर्मिति जरी कवीच्या हृदयरंजनात होत असली तरी तिची समाप्ति रसिकरजनातच होत असते असे कुणींसे—मला वाटतें डॉ. माधवराव पटवर्धनानीं—म्हटलें आहे. मी त्याच्याशी सहमत आहे. आधुनिक कवितेच्या उपेक्षेच्या काळातही माझा रसिकावर भरवसा आहे. रसिकाना ती आवडली म्हणजे झालें.

'महाराष्ट्र-कवि-परंपरा–खण्ड न पडला तिला जरा'

हें खरे असलें तरी मला

'उणीव रसिकाचीच खरी–आज भासते खरोखरी'

हे खरें वाटत नाहीं.

शेवटीं, माझे प्रकाशक श्री. य. गो. जोशी ह्याचा मी अत्यंत आभारी आहे. श्री. य. ग. वझे यानीं छपाई चालू असताना केलेली मदत स्मरणीय आहे.

नारळीपौर्णिमा
ता. २९।८।३९ इ.

रसिकाचा नम्र
वसंत चिंधडे

प्रस्तावना

माझे विद्यार्थी मित्र श्री. वसंतराव चिन्धडे, बी.ए.(ऑनर्स) यांच्या कवितासंग्रहाचें स्वागत करताना मला अतिशय हर्ष होत आहे. कॉलेजात असताना त्यांची एखादी एखादी कविता मला वाचावयास किंवा ऐकावयास सापडली होती, व तीवरून त्यांच्या प्रतिभेच्या मधुरपणाचा प्रत्यय मला तेव्हाच आला होता. दरम्यानच्या काळात विद्याभ्यासात प्राप्त झालेलें समाधान, आणि यौवनात पुष्ट होत आलेल्या प्रेमभावनेस परिस्फुटता देणारें अनुकूल वैवाहिक जीवन, यांच्या भरानें प्रतिभेला उत्कटता प्राप्त होऊन त्यांनीं पुष्कळच काव्य लिहिलें. त्यातील कांहीं कवितांचा संग्रह 'वसंत वैभव' या छोट्याशा पुस्तकात केलेला आहे. श्री. वसंतराव यांनीं या सर्व कविता मला म्हणून दाखविल्या आहेत. त्या ऐकत असतां, मूळचा अत्यंत मिष्ट असा रस संगीताच्या मिश्रणानें इतका सुरस झाला कीं कांहीं कविता त्यांच्याकडून मीं पुन्हा गाऊन घेतल्या. इतक्या लहान वयात सौंदर्यांचे इतकें विविध प्रकारचें दर्शन व्हावें व त्याचें चित्रणही इतक्या सफाईनें करण्याची करामत साधावी याचें मला खरोखरच नवल वाटलें. विनयशील वृत्तीमुळें त्यांची अत्यन्त रमणीय प्रतिभा त्यांच्या मित्रांच्यासुद्धा अगदीं ओझरतीच दृष्टीस पडली आहे. पण आता या 'वैभवा'त तिचे शान्त, रेखीव, नाजूक पण बुद्धितेजानें चमकणारें व कलेचीं छायोपछायांचीं प्रावरणें पांघरलेलें रूप भरघोसपणें सर्वांसच पहावयास सापडेल. कवि 'वसंत' हे भीत भीत पुढें येत आहेत; व तें स्वाभाविक आहे. पण अनेक

कवींचीं काव्यें आत्मीयतेनें वाचलेला व त्याची सौंदर्यें एका कटा-क्षानें व पृथक् कटाक्षानें न्याहाळलेला म्हणून मी त्यास आश्वासन देतो कीं त्याना भीत भीत पुढें येण्याची काहींच आवश्यकता नाही. 'आपरितोषात् विदुषा न साधु मन्ये प्रयोगविज्ञानम्' हें थोरामोठ्याना सुद्धा सुटलें नाहीं हें खरें; पण त्या विद्वानाच्यापुढें येण्यास तरी धीर हवा. तो मी कवि वसत याना अवश्य देतों.

एखादें कवितेचें पुस्तक वाचावयास घेतलें असता त्याच्या स्वरूपाचा अस्तिपक्षीं अथवा विधायक बाजूनें विचार करणें हें अत्यत अवश्य आहे. कवीनें काय केलें नाहीं किंवा अमुक एका निराळ्या पद्धतीनें केलें असते तर त्याचें काव्य कसें अधिक खुलले असतें आणि तो मोठा कवि या नावाला कसा पात्र झाला असता हें सागण्यात काहींच मतलब नाहीं. त्यानें सौंदर्य निर्माण केलेले असलें म्हणजे त्याच्या काव्यावर आपलें मन लुब्ध व्हावयास पुरेसें कारण आहे असे समजावें. मूळात त्याने जर सौंदर्यच निर्माण केलेलें नसले तर अवश्य तीच कला येथें दिसत नसल्यामुळें त्या कवीचा नाद सोडलेला बरा ! पण जर हें सौंदर्य त्याच्या काव्यात दिसत असले तर त्यानें न केलेल्या बाबींचा विचार करून किंवा दुसरी श्रेष्ठतर कलाकृति तुलनेस घेऊन त्याच्या काव्याचें अवलोकन व परीक्षण करणें हें बरोबर नाहीं. एखाद्यानें जर स्फुट कविता लिहिली असली तर त्याने खडकाव्य लिहिले नाही असें म्हणणें आणि त्याच्यापुढें खडकाव्याचा महिमा सागणें हें अप्रशस्त आहे. एखाद्यानें खडकाव्य लिहिले असले तर त्याच्यापुढें महाकाव्याचा डोलारा उभा करणे आणि त्याच्या मनानें तुझे काव्य कसे क्षुद्र आहे अशी जाणीव त्याला देणे ही खऱ्या टीकेची पद्धतीच नव्हे. जेव्हा एखादा लेखक

आपली वस्तु रसिकापुढें आणून माडतो तेव्हा वाङ्मयातील लहान-मोठ्या विविधप्रकारच्या नमुन्याचा बाजार हे रसिक आपल्याभोवतीं उभा करतील आणि त्या विचित्र शेजारधर्मानें आपल्या काव्याच्या लघुत्वाची प्रतीति आपल्याला प्राप्त करून देतील असे त्याला कधींच वाटत नाहीं. जें सौदर्य ज्या पद्धतीनें व मानानें मीं उत्पन्न केले आहे तें आपणास कसे काय वाटतें, येवढेंच रसिकाना त्याचें विचारणें असतें ही त्याच्या पृच्छेची प्रास्ताविक बैठक लक्षात घेऊन रसिकानें त्याच्या कलाकृतीचा परामर्श घेतला पाहिजे.

पुष्कळदा असे होतेही की लेखक हा ज्याच्याकडे येतो त्याच्या रसिकपणाला आपल्या रसाचें आवाहन पोंचतें का हें पहावयास येतो, पण ज्याच्याकडे तो आलेला असतो त्याला, हा त्याचा विचार लक्षात घेऊन, त्याप्रमाणें उत्तराची भूमिका ठेवावी हें कळत नाहीं. त्याला अशी एक सूक्ष्म जाणीव असते कीं आपण कोणी श्रेष्ठ प्राणी आहो आणि हा गृहस्थ आपल्याकडे त्या नात्यानें आला आहे. म्हणून तो त्या लेखकाशीं बोलताना वरिष्ठपणाची किंवा उपदेश-काची भूमिका घेतो आणि तुम्ही असे केलें आहे त्यापेक्षा तसे केलें असतेंत तर जास्त चागलें झाले असते, किंवा तुम्हीं व्यक्त केला आहे हाच विचार शेक्सपीयर यानें किती सुदर करून सागितलेला आहे किंवा आपणा स्वतःलाच हा विचार मागे एकदा कसा सुचला होता व त्यावर आपण लिहिलेली कविता कशी अर्धवटच राहिलेली आहे, असे काहींतरी सागत बसतो. बिचारा कवि हा गृहस्थ मुद्द्याला केव्हा येईल याची वाट बघून बघून निराश होऊन परत जातो. वास्तविक सौंदर्यनिर्माता आणि रसिक याच्या भूमिकाची ही मोठी गमतीची अदलाबदल झालेली असते. सौदर्य निर्माण कर-

णारा ज्या वेळीं आपली सुंदर कृति रसिकापुढें ठेवतो त्या वेळीं मीं निर्मिलेल्या सौंदर्याचें रूप याला नीट न्याहाळता येऊन मीं अपेक्षिल्याप्रमाणें आनंद होतो का हे त्याला बघावयाचें असतें. तें सौंदर्य निर्माण करताना मला स्वतःला जो आनद झाला त्या आनदाचा सहभागी हा रसिक आहे का हें त्याला पहावयाचें असतें. अर्थात् अपेक्षिलेला आनद झाल्यानतर हा रसिक जे अनुकूल मत देईल तें त्या कवीला निःसंशयच हवें असतें. पण सौंदर्यनिर्माता या नात्यानें त्याची अपेक्षा अशी असते कीं आपल्याला झालेला आनद दुसऱ्या कोणाला होतो का हें पहावें. पण हा रसिक त्याच्या अपेक्षेचा अगदीं भंग करतो.

तो त्याला आपलाच महिमा सागू लागतो. वास्तविक पाहता रसिकाचीच परीक्षा व्हावयाची असते. पण तो स्वतःलाच परीक्षक समजून सौंदर्य निर्माण करणाराला उचावरून सल्ला देण्याचा अभिनिवेश दाखवितो. स्वाभाविकपणेंच त्या कवीचा अपेक्षाभग होतो. अशा प्रकारचा अपेक्षाभग रा. वसतराव चिंधडे याच्या बाबतींत मी होऊ देणार नाही !

त्याच्या कवितेंत जो एक तऱ्हेचा हळुवारपणा आहे त्याला सभाळूनच जें काय बोलावयाचें तें बोलले पाहिजे. त्याच्या अवलोकनात जेथें कोठें बारीक बारीक रसाचे निर्झर त्याना सापडले तेथे त्या निर्झराच्या काठीं बसून त्या निर्झरानीं चालविलेली मजुळ गुणगुण कवीने आपल्या काव्यात उतरली आहे. हे रसाचे पाझर कसे आहेत तें पहा. प्रसूतिवेदना अनावर झालेल्या स्त्रीचें विव्हळणें घरातून ऐकू येत असता कवीच्या मनाची काय चलबिचल झाली ती 'देवदूत' या कवितेमध्यें फार सुंदर रीतीने व्यक्त केली

आहे. नेहमीं वाटेल तीं संकटें हसूनच सोसाणारी स्त्री आता मृत्यूच्या दारात बसली आहे, तिचे ते हाल पाहून पोटातून कसा उमाळा येत आहे; तिचे हुदके ऐकून प्रीतिवस्त्राच्या ताती मनाला कशा काचत आहेत, मागे भोगलेली सुखें डोळ्यापुढून स्मरणाच्या रूपानें झराझर निघून जात असताना तेच डोळे आता दुःखानें कसे भरून येत आहेत याचें कुशलपणानें केलेलें वर्णन वाचता वाचता एकदम ही दिंडी पुढें येते :

तोंच ताई येऊन वदे दारीं
"पुरे चिंता रे भीति सरे सारी
टाक पेढ्याचा घास ह्या मुखात
घरा आला कीं आज देवदूत."

ही दिंडी वाचताच मनात साचत आलेल्या चिंतेच्या विचाराचे रूपान्तर इतकें गोड होतें कीं,

घुमत सनया बाहेर अन् मनात
घरा आला कीं आज देवदूत !

नवी नवरी गृहप्रवेश करताना पतीच्या मनात या आपल्या पत्नीला उद्देशून काय म्हणावयाचे असतें, पण जें कवि नसलेल्या पतीला म्हणता येत नाहीं, तें आपल्या कवीनें 'भाग्यदेवता' या कवितेंत अत्यत हृद्य रीतीनें सागितलें आहे. कवितेची आस्थाईच कशी आहे पहा—

पातलीस भाग्यदेवताच माझिया घरी
आणि मींहि स्थापिलें तुला मदीय अंतरीं

पण यापुढेंहि पत्नीच्या स्वरूपाचें आणि त्या प्रसगानें तिच्या

मनात उत्पन्न झालेल्या चलबिचलीचे कवीनें फार समर्पक चित्रण केलें आहे.

भाव गोड लोचनीं
हास्य मुग्ध आननीं
चंद्रिका झरेच लोचनामधून ही भुरी !

येथे चंद्रिकेला 'भुरी' हे विशेषण लाविले आहे तें पत्नीच्या बदामी रंगाच्या डोळ्याचे निदर्शक असावे असा अजमास आहे !

भाल ते तुझे विशाल
शोभवीत घर्मजाल
बाधलीच की बिंदीही वरी कुणी तरी

यातील अलंकारसुद्धा खुद्द बिंदीइतकाच मनोहर आहे हे कोणीही कबूल करील ! विवाहासंबंधी बोलणें चालू असता भावी वराच्या मनात कशा प्रकारची उत्कंठा खेळत असते हें 'सखी' या सुंदर कवितेत चांगलें फुलवून सांगितले आहे. हा उत्कंठित तरुण म्हणतो

स्थापील मला अंतरी
सखी ती असेल कोठे तरी !
मी हंसता हासेल ती
मी गाता गाईल ती
मी झुरता स्फुदेल ती
मजा अनुसरील छायेपरी !... सखी ती०

हाच समभावनेचा तंतु कवीने अगदीं शेवटपर्यंत पोहचविला आहे. या तीनही प्रसंगात कवीनें ज्या रसनिर्झराच्या काठीं बसून थोडेसें गायन केलें आहे ते प्रसंग तरुण लोकांना लौकरच यावयाचे आहेत

म्हणून आणि पोक्त माणसाना त्याची स्मृति अत्यंत सुखद वाटते म्हणून रसानें भरलेले आहेत असेंच दिसून येईल.

आपल्या इतिहासातील प्राचीन वैभव पुन्हा पहावयास सापडणार नाही हा अत्यत दुःखप्रद विचार 'आजला कोठे तीं वैभवें'– या कवितेत प्रसंगाचें चित्र डोळ्यापुढें अगदी ठळठळीत उभे रहावें अशा सार्थ शब्दानी कवीनें सागितला आहे.

झुली त्या अंगावर लोंबती
रुपेरी अबारी शोभती ।
ते मत्त हस्ति जणु ऐरावत भासती !
भव्यशा त्या अबारीतुनि
पाहती भाग्यवत वाकुनी ।
जातसे धुळीने व्योमभाग व्यापुनी !
शोभती पेहराव भर्जरी
झळकती मोत्याच्या झालरी ।
तो भरुनि राहिला प्रकाश की अंबरी !

....

मिरवणुक चाले रस्त्यातुनी
जयश्री आले जो घेउनी ।
तो 'कुणी' स्वागता सज्ज गवाक्षातुनी !

कल्याणच्या सुभेदाराची स्त्री शिवाजीसमोर आणिली असता त्या उदार वीरपुरुषानें जे उद्गार काढले त्याचे गायनही कवीनें अत्यत गभीर तऱ्हेनें केलेले आहे.

शिवराया कानी घुमती तुझे थोर बोल
नभाहून तू उदार

सागराहून गभीर
वीणेहून हलुवार
तुझ्या तेजापुढें फिके सारे ग्रहगोल.

मातृभूमीची केविलवाणी अवस्था पाहून 'सौख्यासाठीं आईच्या' या काव्यात कवीनें मोठे तडफदार विचार सागितले आहेत.

तुम्हा पाहुनी तापे रक्त   तुम्ही नीच चाडाळ !
विटबना तुमच्याच घरीं   आईची तुमच्याच.
उघड्या डोळ्यानीं बघता   खुशाल नगा नाच ?
तुमच्याच जिनगानीवरती   नये उडवु थुकार ?
रहा इमानी रक्ताला   द्या तिजला हुकार.

आपल्या दिवंगत कविमित्रास उद्देशून कवीने तीनचार कविता लिहिल्या आहेत. हा मित्र म्हणजे सर परशुरामभाऊ कॉलेजातून ऑनर्स घेऊन पास झाल्यानतर दोनचार महिन्याच्या आत मृत्यु मुखी पडलेला बिचवा विद्यार्थी **श्रीनिवास पाटणकर** हा होय. हा मुलगा स्वतः कवि असून मित्रमडळात अत्यत प्रिय असे. त्याला उद्देशून आपला कवि म्हणतो--

गेलें गळुनी पान हिरवें गेले गळुनि पान् ।
वेलीवरती लव डोकवलें
रक्तरग लेवुनी हासले
वाऱ्यासगे जरा नाचले
गुणगुणले मधु-गान—हिरवे०
कळ्या कोंवळ्या तयास पाहुन
भुलल्या झुलल्या गेल्या मोहुन
सावलीत कीं त्याच्या राहुन

दिला तया बहुमान—हिरवे०
कितीक पानें वेलीवरती
पिकती, सडती, परी न पडती
वृथाच सळसळुनी फडफडती
जरी न अंगीं त्राण—हिरवें०
हेच परंतू बिनपिकलेलें
वेलीवरुनी हाय गळालें
दवासवानीं क्षणात भिजलें
उजाड गमतें रान—हिरवे०

चित्र मधेंच कापलें जाऊ नये म्हणून थोडा लाब उतारा घेतला आहे. पण आपल्या प्रिय मित्राला नवरसाने भरलेलें 'हिरवे गार पान' अशी उपमा एकदा कवीनें घेतल्यानतर ती त्याने शेवटपर्यंत कशी पोहचविली आहे हें ही चार कडवीं बारकाईनें वाचलीं असता कळून येईल. "रक्तरग लेवूनी हासले", "गुणगुले मधु गान", "हेंच परतु बिनपिकलेलें वेलीवरूनि हाय गळाले" हें वर्णन पाटणकराना किती अक्षरशः लागू आहे हे त्याची ओळख असणाऱ्याच्याच ध्यानीं येईल. "चद्र आणि कुत्रा" या कवितेत कवीने अरसिकाला मारलेला वाधाडा अरसिकाच्या अंगावर कायमचा राहील असे मला वाटतें. या कवितेच्या शेवटी कवि म्हणतो "चद्र उगवला, भुकतसे पाहून तया श्वान." थोडी परमार्थविचाराची चुणुकही कवीने कवीच्या पद्धतीने दाखविली आहे.

समोर डोंगर कायेचा कठोर
खेळवी निर्झर कोणी तरी
ग्रीष्म ऋतूंतील रखरखे ऊन

तृष्णा दे जीवन कोणी तरी
झाडावर कळ्या असूनिया बंद
ओतीतें सुगंध कोणी तरी
नभाच्या मंडपी टांगते झुंबर
साऱ्या रात्रभर कोणी तरी
....
कुणिही तें असो लवतसे मान
कराया वंदन तयालागीं

आणखी एक अभंग बघाः—

शोधूं कुठे तूज पुष्पात सुगंध
तुझा देह गंध दरवळे
शोधूं कुठे तूज आकाशगंगा ही
मन माझे मोही हास्य तुझे
शोधूं कुठे तूज नभ तारायुक्त
....
डोईचा मुकूट तुझ्या वाटे
तोंच कोणी वदे खुळ्या का ही खंत
तुझ्या हृदयात शोध मला

आणखी एक लहानसा उतारा घेऊन हा परमार्थ संपवितों. कवीची या प्रकरणातील उत्कंठा कशी व्यक्त झाली आहे पहा.

उघड कवाडें निबिड अंधारी
आलों तुझ्या दारी अनायसा
उघड कवाडें मेघ गडगडे

चित्त धडधडे गर्जनेने
....
उघड कवाडें किती सविश्वास
तुझीया दारास पातलों मी
उघड कवाडें नाही उघडीत ?
बरा जीवनात जीण्याहुनि !

कवीच्या प्रतिभेची भरारी "प्रतिभे, घे बेफाम भरारी" या कवितेत थोड्या गोड बेफामपणाने व्यक्त झाली आहे. असे वाटतें कीं पुढला पुढला बडखोर कवि मागल्या मागल्या बडखोर कवीचीं हत्यारें मोडून टाकण्यात सुख मानीत असावा. केशवसुत, टिळक इत्यादीच्या या बाबतींतील कविता सर्वांच्या परिचयाच्या आहेतच. आपला कवीसुद्धा विनयानें पण कसा जोराने बोलतो आहे पहा :

सारंगी दे दूर फेकुनी
टाक मोडूनी मजुळ पावा
'तुतारीचाचि' स्वर ऐकावा
'रणशिंगाचा' साद श्रवावा
'झेडा बडाचाच' धरोनि,
येऊ दे लढण्यास हुशारी
तुटल्यावर या क्रूर शृखला
जिंकल्यावरी प्रबल या खला
कलेस गा मग, मग प्रीतीला
अन् मग घे बेफाम भरारी

कवीने 'पावा' मोडला आहे पण 'तुतारी आणि रणशिग' याचा उपयोग करून घेतला आहे व उपासमारीच्या शृखला तुटल्यानतर

मग कवीनें कला आणि प्रीति यांचीं गाणीं गावीं अशी इशारत कविवर्गास दिली आहे. अशाच प्रकारचा मानसिक अस्वास्थ्याचा विचार 'रे अजून नाहीं' या कवितेंत कवीनें सांगितला आहे. ही प्रेमाचीं आणि कलेचीं रडगाणीं केव्हा संपणार असे कवीनें स्वतःसच विचारलें आहे.

> संपणार केव्हा वाटे हीं रडगाणीं
> स्फुरणार कधीं ती झुंजाराची वाणी
> कडकडाट होऊन येइल भूवर वीज
> लागेल कधी तें जिवंत आता पाणी ?

समाजसत्तावादाचें थोडेंसें वळण कवीच्या विचाराला लागल्याचें मला माहीत आहे व ते मानसिक अस्वास्थ्याच्या रूपानें दोन कवितांत कवीनें सांगितलें आहे. असो. रा. वसंतराव चिंधडे यांच्या कवितेचें सौंदर्य ध्यानांत यावें यासाठीं आतापर्यंत थोडे थोडे उतारे घेतले व थोडें थोडे सूचनात्मक लिहिलें. त्यावरून या नवोदित कवीच्या प्रतिभेविषयीं व विचारसौष्ठवाविषयीं रसिकाचा अनुकूल अभिप्राय होईल असा मला बळकट भरंवसा आहे.

पण मोठमोठाल्या कवींचीं काव्यें आणि उदाहरणें कवीच्या पुढें असल्याने अशा प्रकारचीं लहान लहान काव्यें लिहिणाराच्या मनांत थोडें असमाधान उत्पन्न होतें आणि कांहीं रसिकाच्या मनांत तरी त्याच्याविषयीं सूक्ष्म अवहेलनेची बुद्धि डोकावते. हें कवीचें अस्वास्थ्य जावें आणि रसिकाचीही अवहेलनाबुद्धि लोपावी यासाठीं या मुद्या-संबंधानें थोडेंसे तरी विवेचन करणे प्रसंगोचित ठरेल असे वाटते.

श्री. वसंतराव चिन्धडे यांनीं या ज्या स्फुट कविता लिहिलेल्या आहेत त्या वाचल्यानंतर समुद्राच्या कांठीं वाळवंटातील नाट वेंच-

णाऱ्या मुलींची आठवण मला होते. समुद्राचा काठ दोन्ही अंगास दिसत असतो तेथपर्यंत अफाट वाळू पसरलेली असते. ह्या वाळूत केव्हा हात-पाय मोकळे करण्यासाठीं, उड्या मारण्यासाठी किंवा काही गुजगोष्टी करण्यासाठी शेंकडो माणसे जमा झालेली असतात. पण प्रपंचातील विचारानें आणि रागलोभानें ज्यांची मने व्यग्र झालेलीं नसतात किंवा खिजलेली नसतात त्या परकर नेसलेल्या मुली ह्या वाळूत आल्यानंतर निराळयाच तऱ्हेने व्यापृत होतात. एकमेकींच्या हातात हात घालून त्या आपले पाय वाळूत खोचतात आणि काठावरील काळ्याभोर पाषाणाशी झिम्मा खेळणाऱ्या त्या समुद्राकडे पहात अगदी निश्चलपणें उभ्या राहतात. आपापले हेवे-दावे बोलून दाखविणारे, बाधकामात्र आपली पिचलेली हाडे पुन्हा शाबूत करावयासाठी वाळवंटावर तेथेच डोळे मिटून पसरलेले किंवा शुद्ध उल्लूपणानें जीविताचीं नाणीं भराभर उधळून टाकणारे असे जे कोणी तेथे ओवती भोवती असतात त्यांच्याकडे त्या मुलींचे लक्षच नसते. समुद्राची शोभा पाहून त्या हर्षभरित होतात. आणि त्या विशाल सौंदर्यानें त्यांना लागलेली समाधि थोड्या वेळानें उतरली म्हणजे पायापाशीच असलेल्या छोट्या सौंदर्याकडे त्यांची दृष्टि जाते. थोड्या थोड्या अंतरावर मोठमोठाले रंगीबेरंगी शिंपले त्यांना सापडतात आणि निळे, पांढरे, तांबूस असे गुळगुळीत दगड त्यांच्या हाताशी लागतात. हे गोळा करतांना संध्याकाळच्या उन्हा-च्या तिरपींत दूर कोठेतरी एखादा मोत्यासारखा पदार्थ चमकतो व त्या त्याच्याकडे धावत जातात. जीविताच्या वाळवटात येऊन दाखल झालेल्या तरुण मनाचासुद्धा असाच व्यापार सुरू होतो. त्यांचे जगतात चालू असलेल्या व्यवहाराकडे फारसें लक्ष जात नाहीं;

कारण त्यांचीं मनें सौदर्यावर लुब्ध असतात. आपल्याला पुष्कळदा असें वाटतें की हे नवे नवे लहानगे कवि भोंवतालीं चाललेल्या रणधुमाळीकडे कसे मुळींच लक्ष देत नाहींत? हे आपल्या ठिकाणीच कसे गुगत पडले आहेत? पण ह्याचे उत्तर मिळावयास फार दूर जावयास नको. आपली मूळची अपेक्षाच चूक असते. जो जसा आहे तसा तो नसावयास हवा होता आणि आपल्या पसंतीच्या कामाला योग्य असा तो असणें योग्य होतें अशी काही चमत्कारिक अपेक्षा आपण बाळगतो. मागे एके ठिकाणी ह्यासंबधाचे विवेचन आलेच आहे. तोच विचाराचा धागा येथेही ध्यानात घ्यावयास हवा. ज्या उदयोन्मुख कवीविषयी आपण असें बोलतो त्याच्या संबंधाने एक चौकशी आपल्या मनाशी ज्याने त्याने करावी. ती ही कीं, हे बालकवि खरोखरीचे सौंदर्य निर्माण करणारे आहेत की नाहींत? जर अशी सौंदर्ये त्याचे हातून निर्माण होत नसली तर मग वरील अवहेलनापर टीका त्याना यथार्थपणें लागू पडते असे म्हणावयास हवे. पण जर का त्याच्या हातून सौंदर्यनिर्मिति होत असली तर आपल्या घरच्याच रत्नाना आपण कवड्या समजून बाजूला टाकत आहो हे आपण ध्यानात ठेवावयास हवे हे फुकट गेलेले लोक नव्हत, उलट ज्या गोष्टी आपल्या दृष्टींतून फुकट गेल्या त्यातील प्रच्छन्न आणि प्रसुप्त सौंदर्य मद्दी लावून आणि फूक मारून क्षणार्धात बाहेर आणणारे हे जादूगार होत. आपल्याला जी सौंदर्ये कधी दिसलीच नाहींत पण जी आपल्या अंगावरून मात्र खास गेलेली आहेत ती बोटानें दाखवून देऊन प्रथम स्वतः त्यावर लुब्ध होऊन, मग त्यावर लुब्ध होण्यास दुसऱ्याला शिकविणारे असे हे 'द्रष्टे' म्हणजे सूक्ष्मपणानें पहाणारे लोक असतात. समुद्रकाठच्या वाळूवर काळजीने खगत पड-

लेल्या म्हाताऱ्याला लाटाचा खडकाशी चाललेला झिम्मा कधीं झिम्मा म्हणून दिसला होता का? दुरून येणारी मोठी लाट जों जों जवळ येते तो तों त्याच्या चित्ताला कधी वाढती भरती आली होती का? हें कधींच झालेलें नाहीं. त्याचा हृत्कोश वाळलेला असतो, आणि प्रत्यक्ष शुक्राची चांदणी जरी त्याच्यापुढें येऊन ठेपली तरी तो हर्षभरानें आपले दोन हात कधी पुढें करणार नाहीं. पण त्याच्या शेजारीं आणि त्याच्या वात्सल्यानें बद्ध झालेली वाळूत खेळणारी जी त्याची मुलगी तिला मात्र सागराचे आमंत्रण तर पोचतेच, पण तें फार दूरचें आणि अस्पष्ट असल्याने, पायानजीक आणि आसपास जी सौंदर्यें तिला दिसतात ती गोळा करण्यातच ती रमून जाते. खरो-खरीचे सौंदर्य निर्माण करणारे आपले बालकविसुद्धा विश्वरूप सौंदर्याने चकित होऊन जातातच, पण हे सौंदर्य दूरचं आणि अस्पष्ट असल्याने भोंवतालचे लहान लहान सोज्ज्वल सौंदर्य जमा करण्यात मग्न झालेले असतात. म्हणून सौंदर्याची भक्ति करणाऱ्या ह्या बालकवींना आपण डावलता उपयोगी नाहीं.

जीवितातील निरनिराळे प्रसंग त्याच्या भव्यपणामुळे मोठमोठ्या बुद्धिमान् माणसाच्या आणि पराक्रमी वीराच्या मनात जोराने भरतात. आणि हे प्रसंग कसे निभावून न्यावे आणि उपस्थित प्रश्न कसे सोड-वावे ह्याची चिंता ह्या बुद्धिमान् आणि कर्त्या माणसांना लागलेली असते. पण ते त्या कामात व्यग्र असता त्यांना कोणी सौंदर्याचें दर्शन करविले तर ते त्यांना हवे असतें. कोणी एखादे विनोदवचन बोलला तर तेही त्यांना हवे असते आणि म्हणून वीर-पुरुष आपल्या संगतींत, खुषमस्करे हे वाईट नाव मिळालेले कोटीबाज लोक आणि तोंडपुजे हें वाईट नाव मिळालेले सौंदर्यनिर्माते कवि, बाळगीत

असत हें आपणास माहीत आहे. ते तर्कज्ञ आणि ते वीर हे मोठे खरे; पण तें त्याचें मोठेपण सुद्धा आपल्या ठिकाणीच जणु काहीं हुरहूर बाळगितें कीं आपल्या समाधानाला आणखी काही हवें आहे. ते हवें असलेलें आणखी काही तरी, सौंदर्य उत्पन्न करणारा कवि त्याना प्राप्त करून देतो. ज्यानें प्रत्यक्ष लढाई मारली असेल आणि रणांगणावर अनेक समरचमत्कार केले असतील त्यालासुद्धा त्या त्या प्रसंगातील लहानमोठ्या सर्व सौंदर्याचा मिळून एक मोठासा गेंद बनवून पोवा-ड्याच्या किंवा गीताच्या रूपानें आपल्यासमोर कोणी आणून मांडिला तर अतिशय समाधान होते. जो तो आपापल्यापरी बलिष्ठ असतो खरा, पण अपुरा असतो. काही एक हवे असलेले नसल्यामुळें त्याला चुकल्याचुकल्यासारखे वाटते. साहस, प्रताप, वीरश्री, कर्तबगारी, तर्कशुद्ध विचारीपण ही ज्याना लाभलेलीं असतात, त्याना त्या त्या गुणाचा उपयोग होतो व अभिमानही वाटतो. पण सौंदर्याची भूक अशा ह्या उग्र किंवा नीरस मनोभूमीलासुद्धा नेहमींच लागलेली असते ही शमविण्याला जर कोणी सौंदर्यनिर्माता पुढे आला तर आपल्या मनाच्या विकलाङ्गात योग्य ती भर घालून ते पूर्ण करणारा कोणी तरी भेटला असें त्यास वाटते, आणि हे वाटण्यात त्याना कसला अपमानही वाटत नाही. कारण मनुष्यत्वाच्या वरच्या वरच्या स्तब-कात, अजाणतपणे का होईना, ते शिरलेले असतात आणि तेथून मानव्याच्या पूर्णतेचे शिखर त्याना दृष्टिटप्प्यात दिसत असते. अर्थात् आपल्याला कशाची उणीव आहे हे त्याच्या ध्यानात येते व म्हणून सौंदर्योपासकाचे ते खुपीने मित्र बनतात. सौंदर्याची उपा-सना करणारा खुद्द कवि हा सुद्धा असाच असतो. तोही आपल्यापरी उच्च असतो. पण त्याच्या चित्ताला वरिष्ठ विचार आणि पराक्रम

ह्याची भूक लागलेली असते. ते त्याच्यापाशीं प्रत्यक्ष नसतात, म्हणून हे गुण जेथें जेथे उत्कटत्वानें दिसतील तेथे तेथें दृष्टि खिळून जाते व हवें होते ते सापडलें व आपल्या मनुष्यत्वात योग्य ती भर पडली ह्या विचारानें बेहोष होऊन आपल्या प्रकृतिस्वभावाला अनुसरून तो गाऊ लागतो व ह्यात त्याला कसलाही अपमान वाटत नाही. असा हा सौंदर्याचा महिमा आहे.

वयाच्या लहानपणीच हीं सौन्दर्ये गोळा करण्याची बुद्धि ज्याना लाभली ते खरोखर धन्य होत. आपल्या व लोकाच्या जीवितातील निरसता घालविणारे हे लोक टीकाकाराच्या उपहासास पुष्कळदा पात्र झालेले पाहून दुःख होतें. पण या उपहासाचे कारण स्पष्ट आहे. वैद्य कोण आणि वैदू कोण, शस्त्रक्रिया करणारे कोण आणि न्हावी कोण, विद्वान् पंडित कोण आणि शालजोडी पांघरलेला कोण, खरा उदात्त देशभक्त कोण आणि प्रत्येक चौकात टाहो फोडणारा संधिसाधु कोण ह्याची आपल्या जीवितात अगदी गल्लत होऊन जाते आणि मग वैदूंना झालेले दंड वैद्याना भरावे लागतात, न्हाव्याना झालेल्या शिक्षा शस्त्रक्रिया करणाऱ्या डॉक्टराना भोगाव्या लागतात, शाल-जोडीवाल्याची झालेली फजिती पंडिताना गिळावी लागते आणि संधिसाधूचा झालेला निषेध खऱ्या देशभक्ताना पदरात घ्यावा लागतो. हीच गत खरे कवि व तोतये कवि यांच्या गल्लतीमुळें होते. एखाद्या धंद्यात जर अस्सलाच्या विशेष अंगाचें अनुकरण सोपे असले तर तोतयाची संख्या तेथे फारच माजते. कवींच्या बाबतीत असेच झालें आहे. वृत्तबद्धता हें एक ठोकळ व निर्णायक असे काव्यलक्षण असल्यामुळे तेवढ्या सामग्रीच्या बळावर तोतये उत्पन्न होतात व मग त्याच्या निषेधास सिद्ध झालेल्या टीकाकाराचा मारा

खऱ्याखुऱ्या सौदर्यनिर्मात्या कवीवर होऊं लागतो, आणि शेवटीं ज्या सामान्य लोकाचें अवधान इतकेसें सूक्ष्म नसतें ते एकदर कवींच्याविपयीं अवहेलनापर बोलू लागतात. म्हणून ही बऱ्यावाइटाची, खऱ्याखोट्याची, अस्सलकमअस्सलाची सरमिसळ रसिकानीं पुन्हा पुन्हा निवडली पाहिजे व खरें सौंदर्य उत्पन्न कर-णारे कवि वेचून बाजूला काढून, बाकीच्या कविबुवाना म्हणजे कविब्रुवाना दूर पिटाळून दिलें पाहिजे. पण येवढ्याने भागत नाही. हे जे अभिनव सौदर्याचें रसिकाना दर्शन करविणारे बालकवि असतात त्याना प्रोत्साहक वाटेल अशीच त्याची जोपासना समाजानें करावी व ते समाजाचे अवश्य आणि उपकारक घटक या नात्यानेच त्याची सभावना समाजानें करावी. त्याना गाता येत नसले तर त्याचीं काव्यें इतरानीं श्रमविभाग म्हणून म्हणून दाखवावी व त्याची सामाजिक किमत व दर्जा कोणत्याही कारणास्तव उतरवू नये. असे प्रोत्साहन मिळण्यानें सृष्टीनें त्याच्या ठिकाणी उत्पन्न केलेला अंकुर फोफावत जाईल. अर्थात् खरे बळ अंकुरातच असलें पाहिजे. प्रोत्साहनाने थोडे साधेल. प्रोत्साहनाने थोडें साधते हे खरें पण अवहेलनेने मात्र फार नुकसान होते. म्हणून रसिकानी यथायोग्य निवड करण्याची पद्धत ठेवण्याने हे नुकसानही बद होईल.

या बालकवीना स्फुट सौदर्य पाहण्याचीच सवय फार असते हे खरे, कारण तेवढें सौदर्य पहाण्याइतपतच शक्ति त्याना असते. ते बारीक बारीक कविता लिहितात हा काहीं त्याचा दोप नसतो. रसिकाचा पेशा येवढाच असावा की त्याच्या कृतीत सौदर्य आहे कीं नाही हे पहावयाचें. पण आरभी एकदा सागितल्याप्रमाणें जो मनुष्य जेवढा नसेल तेवढा तो नाही

असें म्हणण्याचा आपला आग्रह असतो. 'मी खूप मोठा आहें' असा आग्रह एखाद्या बटूनें धरला तर, 'तूं धिप्पाड राक्षस नाहीस' असें पटवून देऊन त्याला दूर सारणें हें योग्य होईल. पण जो रूपसुदर, चिमुकला बटू , बटू म्हणूनच समोर आला त्याला 'राक्षस असे असनात, गधर्व तसे असतात आणि किन्नर फारच सुरस गातात' असें सागून हिणविण्याचें काहींच कारण नाही. बालकवींचीं स्फुट व बारिक बारिक काव्यें वाचून त्याला महाकाव्याचा उतारा देणें हें अप्रशस्त आहे. महाकाव्य हें भव्य, उदात्त आणि गभीर असते आणि मानवी जोविताचा अत्यत व्यापक असा आटोप करते, हे त्यानेंसुद्धा ऐकलेलें असते, किंबहुना इतराबरोबर त्यानें तसली काव्यें वाचलेलींही असतात. पण त्याच्या मनाचा मगदूर अजून बळावलेला नसतो, त्याच्या मनाचें अर्घ्यपात्र विश्वकटाहासारखें समावेशक झालेलें नसते; त्याच्या कल्पनेची उड्डाणे म्हणजे वानरीच्या लहान पोराच्या उड्या असतात, शतयोजनविस्तीर्ण सागराची मजा पहात केलेले मारुतीचें प्रचण्ड उड्डाण नसते, पख फडफडवून आपल्या आई-भोवती त्याच्या कल्पनाशक्तीला रगण मारता येते पण गरुडाप्रमाणे अंतराळात दूर झेपावत जाणे त्याला साध्य झालेलें नसते. त्यानें आपलीं पखे विस्फारून सूर्याच्या तेजाचा उबारा प्राप्त करून घेतलेला असतो पण प्रत्यक्ष सूर्याकडे अचल दृष्टि लावण्याचें आणि डोळे न दिपू देता त्याचें रूप न्याहाळण्याचे सामर्थ्य त्याला आलेले नसते. पण ह्या गोष्टी व्हावयास हव्या आहेत हें त्यास खचित कळलेले असतें व आपणही असेच मोठे व्हावें या आकांक्षेनें त्याच्या मनात सामर्थ्याची जमवाजमव चाललेली असते. कोणी लोक स्फुट सौंदर्यावर छोट्या छोट्या कविता लिहिणाराना थोडेसे

हिणवून असे सांगतात कीं, 'छपन्न अलगुजें वाजविली तरी तुतारीच
ऐवज व्हावयाचा नाही'. त्याचा म्हणावयाचा आशय असा व
अलगूज वाजविणारे निराळे आणि तुतारीची गर्जना करून सगळ
विश्व नादावून सोडणारे निराळे! हा त्याचा अलंकार नी
समजावून घेतला पाहिजे. पुष्कळ कवि असे असतात व
जे लहानपणीं अलगूज वाजवीत होते, तरुणपणीं अलगूज
वाजवीत राहिले व अलगूज वाजविता वाजविताच मरून गेले
त्यांना तुतारीचें बळ केव्हाच लाधलें नाहीं, असें त्यास म्हणावया
असतें. आता अलगुजें वाजवीतच कोणी नाहीसे झाले तरी त्या
काही वाईट नाही. कारण तुतारीची गर्जना जशी अलगुजात नस
तशी अलगुजाची माधुरी तुतारींत नसते. पण हें खरें अस
तरी प्रौढपणीं ज्यानीं तुताऱ्या वाजविल्या, ते लहानपणीसुद्धा तुताऱ्य
वाजवीतच आले हें मात्र खरें नाहीं. ते आपल्या लहानपणी अल
गुजेंच वाजवीत होते. महाकाव्यें रचणारे आणि मनुष्ययोनीत
अलंकार होऊन राहिलेले जे भव्य रूपधारी कवि ते लहानपण
सौंदर्य गोळा करण्यात आणि लहान लहान कविता लिहिण्यात गु
असत. म्हणून आपल्यापुढें जे नवीन कवि असतील त्यानीं सौंदर्य
निर्मितीचा विसार समाजाला दिला असला म्हणजे समाजानें संतु
असावें. ज्याच्या आगमनाची आपण नेहमीच वाट पाहतों तश
प्रकारचे मोठमोठे कवि याच लोकातून उभे राहण्याचा संभव असतो

अशा प्रकारचा विसार आपले मित्र रा. वसंतराव चिंधडे यान
या पुस्तकात निःसंशय दिला आहे. त्याच्या प्रत्येक कवितेंत ए
विशेष प्रकारचें चमकदार सौंदर्य आहे. या सौंदर्याला अत्यंत मधु
अशा ध्वनीचा परिवेष आहे. वाचकाला थोडी संगीताची लज्ज

असली तर व्यक्त केलेल्या कल्पनाची मोठी गोड पकड त्याच्या मनावर बसावी अशी विचाराची व शब्दाची योजना आहे. तारुण्यसुलभ असा जो प्रेमविकार त्यातच जरी कवीचे मन रमून गेलेलें दिसले, तरी शृंगार म्हणजे काय आणि कामुकता म्हणजे काय याचा सूक्ष्म विवेक कवीनें सर्वत्र दाखविला आहे. शिवाय या रसातून बाहेर पडून सौंदर्यशोधनाच्या आपल्या व्यवसायाला वश होऊन तो अनेक रसक्षेत्रात मौजेने फिरत असलेला दिसतो; आणि हे सर्व करीत असताना सदभिरुचि, मर्यादा आणि सौंदर्याचें केवळ मनोज्ञ दर्शन येवढ्याच बळावर त्याने आपल्या कवितेला मोहकता आणली आहे. मला लिहावयास संकोच वाटत नाहीं की पुष्कळ दिवसांनतर अशा चांगल्या कविता मला वाचावयास व ऐकावयास सांपडल्या.

१–९–३९ }
टिळक रस्ता, पुणें }

श्रीपाद महादेव माटे

अनुक्रमणिका

अनुक्रमणिका

—— x ——

वसंत-वैभव

—रे ! अजून नाहीं—!

—रे ! अजून नाही कळी अुमलली पुरती
रे ! अजून नाही धुके अुसळले वरती
नाहीच अुलटली अजून पहिली रात
अुद्दाम अुफळली नाही अजुनी स्फूर्ती !
फुटली न अजूनहि नवीन पुढती वाट
अजुनी न दूरवरची ये कानी घाट
जे गेले त्याच्या टाकुन पाअुल पायी
म्हणतसे पोपटापरि पढलेले पाठ !
मज वेड फुलाचे, चन्द्राचे, ताराचे
सौन्दर्ये बघुनी माझें मानस नाचे
प्रस्फुरती केव्हा प्रेमाचे मधु बोल
अजुनी न पवाडे म्हटले झुंजारांचे !
घाणीस जुम्पला बैल, बान्धिले डोळे
तीच ती खालची वाट सरळ चोखाळे
जूं तोडुन फेकायाची आलि न शक्ती
बान्धिले पायिचे वाजवि घुंगुरवाळे !
लाभली न अजुनी गरुडाची मज दृष्टी

लाभली न चण्डोलाची गायन-वृष्टी
कोठून गवसणी घालूं आकाशास ?
ठाऊक हिण्डणे अेक धरेच्या पृष्ठी !
मज कुठे गवसली प्रीतीचीच सतार
पडले नि तिजवरी बोट चुकुन हळुवार
तो अुठे झंकृती, झाले अन्तर जागे
अन् तिचीच बसतो आता छेडित तार !
मज केव्हां वाटे, गावे सुन्दर बोल
अजुनी न समेवर जुळून ये परि ताल
अन्तरात तो ह्या तडफडते, फडफडतें
अन् होत कुठेशी आत वेदना खोल !
संपणार केव्हा वाटे ही रड-गाणी
स्फुरणार कधी ती झुजाराची वाणी
कडकडाट होअुन येअिल भूवर वीज
लागेल कधी ते जिवन्त आतां पाणी ?
ही जावो अुलटुन आतां लवकर रात
क्षितिजावर अुजळो लवकर दिव्य पहाट
झाडून पङ्ख फडफडा अुंच जाअीन
दशदिशा जागविन मधु अुर्जस्वल गात ! !

सङ्गमनेर, १०-३-३९.

सहानुभूति—!

[जाति : भूपति

ये दुःखी जीवा ह्या अुघड्या बाहूंत
ते धगधगणारे हृदय कराया शान्त
वाहत्या अश्रुंनां देण्या पूर्ण विराम
टाकुनी मान ह्या हृदयी, घे आराम !

हें काय परन्तू?— टेकतांच तूं माथा
का पुन्हां हुन्दके नवे अुसळती आतां?
कां झरझर वाहे पुन्हां अश्रुचा ओघ?
कां पुन्हा दाटती शरद्-ऋतूंतिल मेघ?

की, अशाच स्फुन्दन-शिम्पा तूं प्रकटूं दे
अन् अशीच त्यामधिं खुलव अश्रुची मोत्ये!
साठवीन मी ती हृदय-सागरी माझ्या
चढवीन त्यावरी दिपवियणाऱ्या तेजा!

मग भरून माझा येअिल हळवा अूर
तुज गुङ्गविणारे अुठतिल त्यातुन सूर ! !

मालेगाव, ४-११-३५.

चन्द्र आणि कुत्रा—!

[जाति : **चंद्रकांत**

हा सरला काळोख आणखी चन्द्र वरी आला !
काय घालितो न्हभू शीतलतेने जगताला ?
मी नव्हते पाहिले कधीही असे बिम्ब लाल
पानांच्या जाळीतुन गुम्फित धवल किरण-जाल !
शाल पांघरुन विश्व झोपले ह्या मायेखालीं
चन्द्राने अंगाई-गीते काय त्यास म्हटली ?
काय तरी आकाश जाहले असे सान्द्र नील
चहूंकडे अुधळणे शान्तता चन्द्राचे शील !
जगतावर साडतात किरणे माझ्याही हृदयी
आणि गल्बला शान्त आंतला जरा तरी होओ !

चन्द्र अुगवला, भुंकतसे पाहून तया श्वान
—आणिक चन्द्राकडे पाहतो मीही हांसून !!

मालेगांव, ११–४–३९.

पश्चात्ताप—

[छंद : ओवी

"ऊड ऊड पांखरा रे ! ऊंच ऊंच नभीं वर
नभोऽगण ऊणे कर"
असें कसे सांगू तुला ? मीच तुला विद्ध केला
तीर ऊरांत मारिला !
तीर ऊरांत शीरतां कोसळुनी भूमीवरी
आली तूज तिरीमिरी !
पंख जोमे आपटशी पाखडशी प्राण सख्या !
शापिशी कीं मज, मुक्या !
शाप ! शाप ! मज असा कळू दे अन् माझें पाप
होऊं दे रे पश्चात्ताप !
मुक्या पामराला तुला फुका मारिला रे तीर
पश्चात्तापे तापे शीर !
कळवळे आतां हृदय पाहोनियां तळमळ !
लोचनांत येते जळ !!
तुझी वासलेली चोच नयनांत अश्रू आणी
घालितो मी तीत पाणी
अश्रूंचे ह्या; पिऊनी तें होऊनिया रे ! हुशार
चढ पुन्हां नभी वर !

नाशिक, १८-११-३४.

तारे अंधुकले........ [वृत्त : शा. वि.—सुनीत

तारे अन्धुकले म्हणून बुडतां शोकी कशाला असे ?
 देखा हे अुघडून नेत्र, क्षितिजी लागे फुटूं तांबडे
हा वारा अुठला ! तयास भरले न्यारेच कांही पिसे
 पुष्पांतलि लुटून गंध अुधळी अुल्हास चोहीकडे !
चंद्राच्या वदनावरी पसरली आता क्षयाची छटा
 वेड्यांनो ! म्हणुनी कशास पिटिता छाती स्वतःची अशी ?
पूर्वेच्या क्षितिजावरी झगझगे हा लालसा बावटा
 त्याचे काय कराल स्वागत तुम्ही वृत्ती धरोनी पिशी !
आतां ती विसरा अबाळ गुपिते त्या पूर्व-रात्रीतली
 अन् आता विसरा विकारमय ती ज्योत्स्नेतली क्रीडिते
कां हो बावरतां द्युतीहि सरतां त्या शुक्र-ताऱ्यांतली ?
 तेजोलोप असा बघून हृदयी काहूर का दाटते ?
तेजाचा फुटलाच बांध क्षितिजी ! गाणी यशाची म्हणा
 अर्पा अर्घ्यहि क्रान्तिकारक अतां ह्या सूर्यनारायणा !!

पुणें, १५-१-३९.

कीं 'आपण बंदी'—!

[वृत्त : भिल्लीण दिंडकी

हा तीर अुरी खोल रुते भोवळ येअी येतात कळाही
हे शल्य करी अश्रूंची लोचनि गर्दी की आपण बंदी!
स्वप्नांत कधी दचकावे आणि अुठावें चित्तांत झुरावे
तो कंटक-शय्याच बने मखमल-गादी अन् आपण बंदी!
प्रासाद कशाचे? कसले दीप विजेचे? ते छंद मजेचे
होतो जरि राजे, बनलो आजच प्यादी की आपण बंदी!
भालेहि कुठे? खड्ग कुठे, चिलखत, ढाली? शाली नि दुशाली
दे जाणिव ही गोणीही अवजड खादी की आपण बंदी!
हे कापित काळीज कशा जात विषारी ह्या शब्द-कट्यारी
आवाज घुमे बेड्यांच्या खळ्खळ नादी की आपण बंदी!
अंधार किती दाटत हा आणि सभोती चित्तातहि खंती
'हे काय जिणे?' सांगत येथीलच भिंती की आपण बंदी!
अन् फांस कसे लागत हे हाय! गळ्याला जै मीन गळाला!
ये बोल नशीबीं श्रवणे अंतर-भेदी की आपण बंदी!!
ह्याहून जिणे फार बरे ते नरकीचे —स्वातंत्र्य-सुखाचे!
आला न कसा मृत्यू हे श्रवण्या-आधी? की आपण बंदी!

पुणें, २१–३–३८.

आजला कोठें तीं वैभवें ?—

[जाति : कव्वाली

झुली त्या अंगावर लोंबती
रुपेरी अंबाऱ्या शोभती
ते मस्त हत्ति जणुं ऐरावत भासती !
भव्यशा त्या अंबाऱ्यांतुनी
पाहती भाग्यवंत वांकुनी
जातसे धुळींने व्योम-भाग व्यापुनी !
शोभती पेहराव भर्जरी
झळकती मोत्यांच्या झालरी
तो भरुन राहिला प्रकाश की अंबरीं !
दुंदुभी सभोवार गर्जती
तयाने दिशा-दिशा नादती
अन् जयजयकाराचेहि शब्द उमटती !
वाजती कोठें ते हलकडे
कुठे तीं भेरी मधुनी झडे !
सनईला देती साथ आणि चौघडे ! !
मिरवणुक चाले रस्त्यांतुनी
जयःश्री आले जो घेउनी
तों 'कुणी' स्वागता सज्ज गवाक्षांतुनी !

—आजला कोठे तीं वैभवे ?
त्यांचिया जराशाहि आठवे
नयनांत लोटती घळघळ की आसवे !
आम्हां दुर्दैव्याचे, पुन्हा
दृश्य ते दिसेल का लोचना ?
होतील स्पष्ट त्या बुजलेल्या का खुणा ?

पुणें, ७–१–३७.

स्मारकें—!

[जाति : मञ्जरी

भंगुनी तटाचे आता जाती चिरे
हे खडे बुरुज तरि हताश वीरापरी—
चारही दिशांवर तोफा ह्या रोखल्या
चालल्या गंजुनी; दारू-गोळा कुठे ?
चहुंकडे वाळती गवते फोफावली
घोंघावत हिंडे वारा वेड्यापरी !—

स्फूर्तीचे वारे असेच अंगांतुनी
संचरले पूर्वी वीर-वरांच्या इथे !
अन् इथेंच घुमला तुतारीचा जो ध्वनी
नाचलीं कबन्धे रण-रंगी रगली

येथेच सलामी शत-तोफांची झडे
जो आले 'राजे' गनीम जिंकूनियां—

हा अुभा बापडा आतां दीनापरी
लोपली वैभवे–दैना नच पाहवे !
"भूकम्प होअुनी क्षणात हा कोसळो
परि युगानुयुग हे नको असे खंगणे"
हा विचार छळितो मनास अेका परी
मन दुसरे बोले हळूच निश्वासुनी—
"ही जिवंत अमुच्या स्फूर्तीची स्मारके
अितिहास आमुचा अिथेच रे, वाच तूं !"—

पुणें, ४–१२–३७.

बंधनें हीं........?

[जाति : दिण्डी

नित्य आकाशाकडे ह्या बघावे
आणि बघुनी त्यां अंतरी झुरावे !
स्वैर विहरावे नभी असे वाटे
बंध मार्गीं परि हे कितीक मोठे !
मुक्त व्हाया त्यातून धडपडावे
तोच शल्यासम ते उरी रुतावे !

जात-भाऊी मम अुंच नभीं जाती
गोड गानांच्या सरी वर्षताती
भाग्य आले हे मात्र नशीबी ह्या
पारतंत्र्यी पिचणार हाय ! काया.
गोड गाणी मी कुठुन वर्षणार ?
तीच कारण मी विसरलोहि पार
आणि रमलो ह्या वेदगायनांत
वेदगायन ? छे, वेड-गायनांत !

जातभाऊी कुणि पिंजऱ्यासमोर
येति बोलविती विहरण्यास दूर !
पंख फडफडती घ्यावया भरारी
बंध तो हे किति टोचती जिव्हारीं
तोच गेलेले तेहि दिसति दूर
—आणि लोटे ह्या नयनि अश्रु-पूर !

चोच चोचिंत घालून अहा ! केव्हां
प्रियेसह मम जाअीन घरा देवा ?
पंख पंखी अडकवुन अर्भकांच्या
नव्या मौजा लुटणार कधिं नभीच्या !
बंधने ही तुटणार तरी केव्हां ?
आणि सौख्याचा लाभणार ठेवा !

नित्य आकाशाकडे ह्या बघावें
आणि बघुनी त्या-अंतरी झुरावे ?

नाशिक, २१-११-३४.

दार खुलें केलें—!

[जाति : मोहिनी

दार खुले केले तरि कां जासि नच उडून ?
काय सौख्य स्वातंत्र्याचे जासि विस्मरून ?
पसरले चहूंबाजूंला नभ किती अफाट
कोठलीहि कापायाला नसे बिकट वाट !
चालला ढगावर रविचा विविध-रंगिं थाट
मार पंख, जाओ उंच दूर भरारून !
सृष्टि-सुंदरी ही उंची पाघरून शेला
आगळाच देहावरचा दाखवी तजेला
केश-पाशिं अपुल्या खोवी मुग्ध पुष्प-माला
टाकिले तिने हे सारे आम्र मोहरून !
चाख, तर्र झाली बघ की हीं फळे रसांनी
डंवरली पहा ही शेते सस्य-शामलांनीं
ही निसर्ग-देवी नादे येथ शान्त रानी
तुझ्या मंजु गाने टाकी प्रान्त हा भरून !

दार बंद असतां—कितिदां हेरिलें अभाळ
सेविलीं न, दिधलीं तुजला जी फळे रसाळ
गुंफिलीस अश्रूंची तूं कितीकदां माळ
पिंजरा पिसांनी भरिला पख पाखडून !
दार खुले केले आतां घे जरा हुशारी
आणि नभा तीरा-ऐसी घेच रे भरारी
बंध पारतंत्र्याचे हे निखळले विषारी
अजुन शान्त कैसा ? जाशी नच त्वरा करून ?
अता काय जरिही उघडी ही सताड दारे
अता काय घालुन फुंकर ? लोपले निखारे !
अतां काय उमलुन सुमने ? स्तब्ध होत वारे
लोपलीच पखामधली शक्ति ती झुरून !

पुणें, २४–७–३७.

अजुन कशी नयनींची नीज ?— [जाति : रातकिडे

उडते ना अजुन कशी नयनीची नीज—
पोखरुनी दुबळे तव होत जरी काळीज ?
ल्याया ना वस्त्र पुरे—ती उघडी अंगे
खाया ना अन्न पुरे, गलित देह सांगे

ही कंटक-शय्या तुज गमते सुम-शेज ?
हा जीवन-कलह सदा बाजूला चाले
खड्ग कुणा हातीं अन् करिं कोणाच्या भाले
लोभे जिव स्वप्नांतिल लुटण्या तरि मौज ?
की होअुन मेघ तूंच वर्षिलेस पाणी
तप्त धरा शान्तविली अेकदां जलांनीं
थिजली तव अंगांतील सळसळती वीज ?
अुद्या बघ ! तो शशांक पश्चिमेत आला
चंदेरी सोडुनि कर खुलवि नभःश्रीला !
अवसचि तुज गमते ही आली जरि बीज ?
तो समोर देख ! अुभा ध्येयाचा किल्ला
फडकवणे ध्वज तेथें गांठुन शिखराला
झोपुन होणार कसे ईप्सित काबीज ?

मालेगाव, ३१-१२-३४.

सौख्यासाठीं आईच्या—! [वृत्त : दोहा

आअी तुमची घरी रडे तरी न तुम्हां खंत ?
भरिले की हातांत चुडे ? जाहलांत दुष्यन्त् !
प्रेमिकहि जरि हो दुष्यन्त होता तोच नृ-पाल्

तुमच्याइतुका त्यानेंही मुळि न सोडिला ताळ् !
जिनें तुम्हांला जन्म दिला तिची अशी आबाळ् ?
तुम्हां पाहुनी तापे रक्त तुम्ही नीच चाण्डाळ् !
विटंबना तुमच्याच घरी आओची तुमच्याच्
अुघड्या डोळ्यांनीं बघतां खुशाल नंगा नाच् ?
तुमच्या जिनगानीवरती नये अुडवुं 'थुं'कार ?
रहा इमानी रक्ताला ! द्या तिजला हुंकार् !
वाघांचे बच्चे होतां झालां गोगलगाय् ?
तुमची अन् तुमच्याच घरी माय मोकली धाय् !
कीं मेलेल्या आओचे तुम्ही प्यायलां दूध् ?
चवताळलेला वाघ जसा तसे न होतां क्रुद्ध् !
आओचे निघतात जिथे धिंडवडे हे नीच्
तिथे सुखाचा, अुन्नतिचा नुगवे सूर्य कधींच् !!
द्या दुबळ्यांनो ! सोडुन ही विनाश-पाउल-वाट्
सौख्यासाठी आओच्या रक्ताचे सांडा पाट् !
अन् तुमचाही मिरविल ती पुरेपूर अभिमान्
परि घातुक ही झोंप पुरे आओची तुम्हां आण् !!

मालेगाव, २६–५–३९.

देवी जयश्री ! [शा. वि.—वृत्त

गंजी पेटवितां दुरून दिसली ज्वाला, मिळाला जय
आनंदाश्रु कितीक तों झरझरा नेत्रांमधी दाटले
ती वाऱ्यावर डोलती बघुनियां माझी मराठी ध्वजा
ह्या अंतःकरणांत भाव-सरिता फोफावली, धांवली !
आओीला वदलो 'किती लगबगा झाली प्रतिज्ञा पुरी'
अम्बेच्या चरणावरी पहुडलो आल्हादुनी कैकदां
अन् घोड्यावर स्वार होउन झणीं ती दौड केली किती
हा आनन्द दिशादिशात-भरला—झाला मराठा जयी !
आतां हाय ! परन्तु काय पडली कानावरी बातमी
'तानाजी पडला' ! हिरा हरपला, माझा अिमानी सखा !
आओी ! सांगु कशी तुला परि अता ही दुःख-वार्ता पुन्हां ?
प्राणाचे बहुमोल घेउन कशी आली जयश्री घरा !

ये, ये नित्य अशीच ये मजकडे देवी जयश्री ! परी
येअू मात्र नको पुन्हां हिरविण्या गे, अन्य कोणी सखा ! !

पुणें, १५–९–३७.

कल्याणी-गीत—! [चाल : प्रतीकूल होईल कैसा०

शिवराया ! कानीं घुमती तुझे थोर बोल !
नभाहून तूं अुदार
सागराहून गभीर
वीणेहून हळुवार
तुझ्या तेजापुढे फिके सारे ग्रह-गोल !
करूनियां शिरजोरी
गाअीला ह्या दरबारीं
अुभी केली तुजसामोरी
परी वैरण तूं दिले सांवरून तोल !
'माय माझी होती तर
होतो मीही चारु-तर
तुझे शब्द देती धीर
अुचंबळतें हृदय भावनेनें खोल !
डोळां येअि अश्रू-जळ
ओघळते घळघळ
गळां मोतियांची माळ
तुझ्या, गुम्फीत बसें मी अेकान्तीं अमोल !
माझ्या जीव वीणेंतुनी
तुझ्या शब्द-अंगुलींनी

छेडिली रे गोड गाणी !

तुझ्या बोल-फुलानी ही मोहरली वेल ! !

मालेगांव, १५-५-३५.

बंदिवान् गरुड —!

[छन्द : जीवितधागे

आला हा मोकळा पहाट-वारा
अंगावर येई हाय ! शहारा !
पूर्वा ही प्रसन्न हासे
भर्जरी शालूही नेसे
आतांच गातील सृष्टीचे भाट
आकाशीं उषेचा सोनेरी थाट !

उदास जाहली ही चन्दा-राणी
सांगे शशांकास आणि गाऱ्हाणी
"ऐकून आपुलें गूज
अुडाली अुषेची नीज
नटली भेटाया रवि-रायास
निघाली जोडून घोडे रथास !"

लागली कोठून ह्यांना चाहूल ?
सारेच लागती गाया मंजुळ

सारिका, मैना, कोकिळ
भारद्वाज, शुक, चण्डोल
लागती गावया हे मुक्तछन्द
आकाशीं भराऱ्या घेती स्वच्छन्द !!

—अन् मीही घेतोच आतां भरारी
हाय ! परी पायीं लंघर भारी
होतात पंख घायाळ
डांचती शृंखला-व्याळ !
काल झडपिले व्याळ विषारी
आज हा पायांत लंघर भारी !

काल मी घेतली स्वैर भरारी
आज सोनियाच्या हाय ! पंजरी !
कालचे मनी स्मरावें
सारखे आंत झुरावे
काल लाजविले ते रवि-कर
आज हा भिववी मज अंधार !

पिंजऱ्याचे गज मज हांसती
प्रचंड आपुली दाविती शक्ती !
वाटलें वांकवूं तोंच
हाय ! हो जाया ही चोंच !

झुंजून झुंजून झडले पंख
शृंखला-व्याळानें मारिला डंक !

जा ! जा ! पांखरांनो ! दूर आकाशीं
गार्णा अुल्हासाने गाया अुषेर्सा
अर्पाया अर्घ्य रवीस
कण्ठींचे ओता पीयूष !
माझे मी मूकच गाईन गान
अूष्ण आसवाचे अर्घ्य अर्पून ! !

मालेगांव, २०-४-३८.

सीता-गीत—!

[वृत्त : तूणुक

"कां अुगाच पातिव्रत्य मदिय आज शंकितां ?
ज्यास मी तनू-मने
अर्पिलीत पूजने
होअिल का चाळवून त्यास मी कलंकिता ?
मदिय जीव-नाथ राम
म्हणुन जीवनांत 'राम'
देअुनिया त्या विराम काय होउं शापिता ?
मन्मुखांत राम-नाम
बघा ! लोचनींहि राम

अन्तरांत राम एक ! अन्य कोणि देखतां ?
घालितां कशास हात
सतिच्या पावित्र्याप्रत ?
कीं तुमच्या अन्तरिंची सुप्त न्याय-देवता ?
कैसें दावूं अिमान
छेदितही हलवि मान
ती सती सुलोचना—दावि पति-मुखीं स्मिता !
काय जी रामाप्रत
अर्पियली, ती स्पर्शित
अन्यांनीं; बोलतसां ?—चित्तिं पेटते चिता !
दावू कैसे अिमान
वच तुमचे साहि न मन !
घेअिल मज भू अुदरीं जर मीहि पतिव्रता !
भूमाते ! दोअिं स्थान
तुजविण मज नान्य त्राण !
जीवाची तुजसि आण !" लोपली सती सीता ! !

मालेगांव, ३०–१०–३४.

गोड पांवा वाजवीं—! [वृत्त : पाण्डव

मौन कां स्वीकारिसी हें ? गोड पांवा वाजवीं !
बांसरीचा सूर तुझ्या, कोकिळेला लाजवी ! !
राधिका मी ही तृषार्ता, तूं कृपेचा तोयद
गान-सूराच्या सरी त्या वर्षूनीयां पाजवी !
ज्या लकेरी काढिसी तूं बांसरी लावून ओठीं
त्यामधी पीयूष वाहे ओठिंचे, रे, वाजवीं !
[मी तुझ्या ओठांस लावूं ओठ प्याया ती सुधा ?
छे, मुळीं वृत्ती अशी ना शीलवन्ता शोभवी !]
प्राणवायू तूं भरोनी वाजवीसी बांसरी
अैकवीं ती श्वास माझा नीट राया ! चालवीं
हाय ! मीना मी जणूं पाण्याविना रे, तळमळें
त्या सुखाचे सागरी मोदें मला तूं पोहवीं !
येअुं दे लाटांवरी लाटा नि माते हर्षवीं
माझिया दोळी हृदाच्या मन्मना आन्दोलवीं !
गान तूझे दे निनादूं माझिया हृन्मन्दिरीं
जे करी नाजूक अैसी भावना जागी, नवी !
पाहसी कां अन्त वांया ? गांजल्याला रंजवीं
कां अुगा हे मौन राया !— गोड पांवा वाजवीं ! !

नाशिक, १९–८–३४.

माझे कापुन पंख....

[सुनीत : शा. वि.

माझे कापुन पंख 'ऊड' वदती 'जा दूर नीलाम्बरी'
भाले टोचुन पाडिती कितिक ही माझ्या क्षते अंतरी
जो घायाळ तयांसही दुखविणे ही नीच वृत्ती पुरी !
भ्याडांच्या इथल्या सदा कुटिलता ही बाणली अंतरी
होतो मारित पंख, कापित हवा स्वच्छन्द अुंचावर
नाही पाहवले तयां—! मजवरी अन् सोडिलाही शर
सौख्याच्या सदनामधून मजला ओढूनियां माझिया
'जा, अुंचावर दूर दूर !' सजती ही दाखवाया दया !

प्राणांशीं करण्यास खेळ धजते वृत्ती तयांची खुनी
पेरायास क्षतावरी लवणही सामर्थ्य वाणीतुनी
मन्त्रोच्चार करून अुंच वदती "सर्वांस स्वातन्त्र्य ते"
अन्याते परतन्त्र मात्र करणे कृत्यातुनी चालते !

देवा ! दैव-विलास काय दुबळा भालीं असा लेखिला ?
दे सामर्थ्य अुदंड आज मजला दंडावया या खला !—

मालेगांव, २२–१०–३७.

हिरवें पान—!

[जाति : वरदान

गेले गळुनी पान हिरवे गेलें गळुनी पान्
वेलीवरती लव डोकवले
रक्तरंग लेवुनी हांसले
वाऱ्यासंगे जरा नाचलें
गुणगुणले मधु गान—हिरवें०
कळ्या कोवळ्या तयास पाहुन
भुलल्या, झुलल्या, गेल्या मोहुन
सावलीत कीं त्याच्या राहुन
दिला तया बहुमान—हिरवें०
कितीक पाने वेलीवरती
पिकती, सडती परी न पडती
वृथाच सळसळुनी फडफडती
जरी न अंगीं त्राण—हिरवें०
हेच परंतू बिन-पिकलेले
वेलीवरुनी हाय ! गळाले
दंवासवांनी क्षणांत भिजलें
उजाड गमते रान—हिरवें०
गळलेल्या त्या पानावरचें
कौशल देठ-शिरा-रचनेचें

बघुनी माझें हृदयच नाचे
आणिक सुटते भान्—हिरवे०

पुणें, २५–११–३६.

मित्र-स्मृति —!

[जाति : प्रणयप्रभा

आठवूं किती मी अतां तुला ?
जीव हा आठवुन व्याकुळला!
तुझे हांसणे जणु चांदणे
तुझें बोलणे-मंजुळ-गाणे
तुझे चालणे राजसवाणे
जाहलास भूषण स्वीय कुला!
मावळतीला सन्ध्या भारी
अधळी रंग कसा सोनेरी
त्यांतलाच की चेतोहारी
केसांस तुझ्या लाभला भला!
स्व-भाव-परिमल तुझा दरवळे
सेवुन त्याते मानस हुरळे!
खुलत सुरंगीचेच जणुं कळे
हे रसिक-भृंग लोभले फुला!

आर्जव भरलें निळ्या लोचनीं
प्रभा पसरली प्रसन्न वदनी
प्रेमळतेचा अंतःकरणी
हा बाग-बगीचा किति फुलला !
वसन्तांत तूं जीवितांतल्या
प्रणय-बोल बोलसी बुल्बुला
अैकुन जीव कसा हा झुलला
आवाज रुपेरी तुझा खुला !
—परी अवेळीं जासी येथुन
कितिकाना तूं चटका लावुन
निनाद मधु गीताचे घुमवुन
स्वप्नसा हाय ! तूं क्षणिं विरला !
आठवूं किती मी अतां तुला ?

पुणें, २८–१–३७.

दिवंगत कवीस—

[वृत्त : वसन्त

अतां येणार ना कानीं तुझीं तीं गोडशीं गाणीं !
मनाला धीर देणारी निमाली ती तुझी वाणी.
कुठोनी हास्य ते आतां मनाला वेड लावील ?

जगी सर्वत्र ह्या कां रे सुवर्णाच्या कधी खाणी ?
निघोनी त्या घडी गेल्या सुखाशेच्या, जिव्हाळ्याच्या,
अतां येईल सांगाया कुणी तीं गोड गाऱ्हाणी ?

जगाच्या धूर्त बाजारी पटेना कोठला सौदा
तया मोठेपणा ज्याच्या खिशामध्ये सदा नाणीं !
कधी तूं काव्य-आकाशी भराऱ्या मारिल्या मोदें,
परी पृष्ठी धरेच्या ह्या असे मी चालता प्राणी !
जहाली दैव-योगाने तुझी माझी सख्या ! भेट,
दिली सौंदर्य-दृष्टी तूं बघाया स्फूर्तिचीं लेणीं !

कशाला त्या स्थली जाऊं जिथे की भेटलो तूं मी ?
कशाला लावुनि घेऊं दिव्यांची आंतल्या श्रेणी ?
वियोगानें तुझ्या येतो कसा दाटून हा ऊर !
फुटेना शब्द अन् सांठे कसे डोळ्यामधे पाणी ! !
तुझी तीं पाउलें आतां घराला ह्या न वळणार,
अतां येणार ना कानी तुझीं ती गोडशी गाणीं !

पुणें, ९-१२-३६.

पंखांत जोर........! [गझ्जल

पंखांत जोर भरूनियां फिरतां निळ्या नव अंबरीं
तूं आणि मी पृथिवीवरी किति वर्षिल्या सुखदा सरी !
तूते परन्तु लाडक्या ! कुठुनी जवे शर लागला
स्वर्गीय-गान-झरा तुझ्या मुखिचा झणीं चिर थांबला !
फांदीवरी अेकाच की तूं आणि मी लव हांसलो
नेले फुला ! खुडुनी तुला ! मी अन्तरीं बघ कष्टलो !
आतां कसे मग राजसा, ते नाचणे झुळुकेसवें ?
आतां कसे मधु साज ते अंगावरी चढणे नवे ?
तूं ठेविल्या आलेखुनी त्वच्चित्तिच्या लव ज्या खुणा
डोळे भरोनी पाहतो मी की तयास पुन्हा पुन्हा !
ही स्मारके तव अल्पशी, देती धृती मम ह्या जिवा
देवा ! विझो नच हा तरी की माझिया पथिंचा दिवा !

ते पंख आणिक चोच ती, तो वर्ण अन् मधु गानही
जो लोपली चहुबाजुंनी तों पेटली मज ही मही ! !

पुणें, २५-११-३६.

समाधीशेजारीं—!

[जाति : मुद्रिका

भेटलास मज तूं खिन्न जीवनीं सखा
जातसे किरण-तेजानें अुजळुन न श्याम मेघ का ?
गाळिल्या किती मी निशि-दिनि अश्रू-सरी
निर्मिले तयामधुनीही ते अिन्द्र-चाप तूं परी !

मी इवला पक्षी, कसा चढूं अम्बरी !
फिरविलेस तो मजला तूं घेअुन निज-पंखावरी !
हे निळे निळे आकाश मोहवी मना
नेऊन अुंच मजला ह्या पंखास दिली चेतना !

परि आज समाधीमधीं शान्त झोपसी
शान्तता तुझी ही जीवा बेचैन करी रे, कशी !
बाजूस झुळझुळे शान्त शान्त ओहळ
अकता गीत ते त्याचे वाढते अुरी तळमळ !

ही भयाण शान्ति अिथे पसरली जरी
येथेच बसावे वाटे तुजजवळ नेहमी तरी !
हे भरून येती डोळे अन् अन्तर
तुजवरी तरी धरणार मी सतत हृदय-पांखर !!

स्थापिल्या पादुका तुझ्या समाधीवरी
अभिषेक तयावर चाले ह्या साडुन अश्रू-सरी

हे हळूहळू भंगून चालले चिरे
कवळुनी तयां धरितां मी जातील साधुनी त्वरे !

आमरण आणुनी येथे वाहिन फुले
न्हाणुनी चरण अश्रूंनी, वन्दीन तुझी पाउले ! !

पुणें, ४–१०–३७.

प्रीति-देवता— !

[वृत्त : सूर्यकान्त

हृदयाचे सिंहासन–त्यावर बसे प्रीतिदेवता
खडा पहारा तिच्याभोवती भावांचा जागता
तिच्या स्वागतास्तव काव्याची सुरेल नौबत झडे
अभिषेकास्तव तिच्या, अश्रुंची सदैव वृष्टी घडे !
वीर-वराच्या तेजाची तद्-अंगा लागे उटी
तिच्या कर्पुरार्तीस्तव ज्योती जीवांच्या पेटती !
तिला गौरवावया उधळणे सत्त्व-गुणाची फुले
तिचे रूप देखून दिव्य, मन भयादरे हे झुले !

तिला फेकुं द्या एक कटाक्षच, जाया होइल तनू
कारण नेत्री तिच्या तीक्ष्णसे सज्ज बाण अन् धनू !
तिचा ओठ ओठास भिडूं द्या, वाढेलच तळमळ
जरी सांठली त्यांत सुधा तरि करील ती व्याकुळ !

पाय-घड्या हृदयाच्या पसरा दो—अेकच का—क्षण
वेडा होअिल जीव अैकुनी ‘छुमछुम’ ते पैजण !
दुरून दिसते शीत-चन्द्र जणुं-परी किती दाहक
पवित्रतेमधिं लाजवील अन् पवित्र तो पावक !

अशी कोण जी गातां विश्वहि धरी ताल डोलता ?
प्रीति-देवता ! प्रीति-देवता ! अेक प्रीति-देवता ! !

मालेगाव, ३०–३–३५.

शशिकले !—

[जाति : पद्मिनी

काय अशी लाजशी ? शशिकले, आम्हांमधिं ये कशी !
पुरे जाहले आढेवेढे
सुटले आता आम्हां कोडे
आवड ज्याची तेच वावडे
अैसे का दाविशी ? शशिकले, आम्हामधिं ये कशी !
तुझ्या स्वागता अम्हि मैत्रिणी
पहा पातलो नटुनी थटुनी
गोड तुझ्यास्तव गातो गाणीं
काय न तूं अैकिशी ? शशिकले, आम्हांमधिं ये कशी !
तुला कशाला अमुचे गाणें

साधे-भोळे ग आवडणें ?
भारियले जो तुजला त्याने
त्याच्यांतच गुङ्गशी ! शशिकले, आम्हांमधिं ये कशी !
काय बोलसी "थट्टा असली
कसली करिता सदैव मेली !" ?
बघ आतां ही थट्टा सरली !
काय तरी लाजशी ? शशिकले, आम्हांमधिं ये कशी !
ये, तुजभंवती फेर धरोनी
ढाळूं चवऱ्या गातच गाणी
[सतवुं नका ग तिजला कोणी
खोडि करुन गोडशी !] शशिकले, आम्हांमधिं ये कशी !
अशीच ये की लाजत लाजत
दिसेल आम्हांला मग गम्मत
[खाली सागर थयथय नाचत
कळे न जादू कशी !] शशिकले, आम्हांमधिं ये कशी !
येतां तूं, तो नाचायाला
लागे, कैसे भारिशि त्याला ?
मिळविलीस ग कुठुन ही कला
प्रीतिची रम्यशी ? शशिकले, आम्हांमधिं ये कशी !

पुणें, १३-९-३५.

अव्यक्त प्रेम—!

[वृत्त : पाण्डव

'पूजितों चित्ती तुला' हे ना कळो केव्हां तुला
मी तुला गाओन अेकान्ती स्वतःशी अेकला !
घातली मीं साद येतां माझिया दृष्टीत तूं
अन्तरीं प्रत्युत्तराची ती न आकांक्षा मला !
ये अुधाणाची फुटोनी लाट अुंचावे जरी
ते कुठे आकाश अन् कोठे शशीची ती कला !
पेटली ज्योती तुझ्या गे ! दर्शनाने अन्तरी
भोवतीचा माझिया अन्धार सारा लोपला !
जा कुठेही दीपके ! तूं कार्य तूझे संपलें
मार्ग पुष्पातून तूझा जात, तूते तो खुला.
भृङ्ग होअी धुन्द सौगन्धे नि हिंडे सारखा
फूल ते शोधी म्हणोनी दोष द्यावा का फुला ?
दीप लावी जी तमी अन् शोभवी ओसाडही
जागवी जी झोपल्या चित्ता, न ती साधी कला !
प्रेम बोलूनी कशाला दाखवूं माझे तुला ?
मी तुला गाअीन अेकान्तीं स्वतःशी अेकला !

पुणें, २१-८-३७.

चन्दा-राणी—!

[सुनीत : शा. वि.

बाजूला तम सारुनी हळुहळू आला वरी चंद्रमा
अन् घेतोच मनास वेधुन नभी हा सान्द्रसा नीलिमा !
झाले शान्त चहूंकडे नि भरला वाऱ्यात हा गारवा
ये कानांवर शब्द दूर करितो 'हूं हूं' कुठे पारवा !
रात्रीचे उघड्यावरी पसरले सौंदर्य-भांडार हे
डोळ्यांनी अिवल्या कितीक हृदयी वेचून घेअूं सये ?
हा डौलात सरू-तरू डुलतसे हा मागचा नीलिमा
शोभा काय तशांत हा अुगवता फेकी वरी चन्द्रमा !
मी सौधावर येअुनी बघितला हा सोहळा दिव्यसा
माते मी विसरून, मी न कळले रंगून गेलो कसा
झाला स्पर्श मनास, आणिक सखे, हेलावले अंतर
मी जातो विसरून 'स्वत्व' पडतां दृष्टीस जे 'सुंदर' !
कां आश्चर्य तुला ? तुला बघुनिया झालो मनी अुन्मन
मुग्धे ! तूजमधे अथाङ्ग भरले सौंदर्य चंद्राहुन !—

पुणें, ९-१२-३८.

ओढणी— !

[जाति : मोहिनी

गोड ओढ लागे तूझी माझिया मनाला
आणि गान-लहरी तव ह्या झुलविती जिवाला !

चद्र-दर्शनाने भरती येत सागराला
मोर-पिसारा की फुलतो बघुन मेघ-माला
किरण तसा तव प्रीतीचा फुलवि ह्या फुलाला
फेकुनी कटाक्षा मज तूं नजरबद केला !
हसतारतारेवर जणुं अंगुली फिरावी
तशी तुझी दृष्टी माझ्या मना ओढ लावी
आणि तुझ्या कौशल्याची खोलताच दावी
लावियला तू जो ओठी धुंद प्रीति-पेला !
नयन तुझे भरले नित्य प्रीतिच्या कलेने
बोल तुझे ओथंबति अन् प्रीतिच्या सुधेने
अेक-लयी का ना व्हावे ते श्रवून गाणे
गुणगुणून जे तू केव्हा भारिसी मनाला !
तुझ्या प्रीतिच्या दोल्यावर बसुन जीव डोले
रूप तुझे देखुन डोळा हृदयि भाव खेळे
तूं मला म्हणोनी 'अपुला' हृदय ओढवीले
विमल प्रीति अधिकच खुलवी तुझ्या चारुतेला !
तूं कोठे जाशी निघुनी सांगुनी मला ना
चाहुली तुझ्या तरि कळती माझिया श्रुतींना
चालतात आपोआप पाय त्याच स्थाना
आणि भेटायाची लागे ओढणी जिवाला !

मालेगांव, १७-४-३८.

*स्वप्न-मालेंतून....!

[जाति : दिण्डी

स्वप्नमालेतुन येत मला जाग,
यामिनीचा जो सरत प्रथम भाग !
गार वारे हे वाहतात शान्त,
आणि तारेही चमकती नितान्त.
स्वप्नमालेतुन येत मला जाग,
गोड लहरींनी थरकतेच अंग.
कसे ? नेणे; चालून ये परतू,
तुझ्या खोलीशी !—ओढि प्रीति-तन्तू !

गर्द रजनीच्या शान्त अंतरांत,
धावरा हा वाराहि विरुनि जात;
लोप पावे अन् गन्ध चंपकाचा,
जणू स्वप्नातिल ओघ विचारांचा !
कोकिळेची ती आर्त 'कुऽऽ' वाणी,
जात अटवीच्या अंतरी विरोनी.
तुझ्या तैसा मी अंतरी विरेन,
मला प्रियतम तुजवांचुनी कुणी न !

उचल मजला वर ह्या तृणामधून,
किती होई मी श्रान्त व्याकळून.

* शेलीच्या 'Indian Serenade' वरून.

तुझी प्रीती वर्षून चुंबनांनीं
ओष्ठ-नयनांचा ताप घे हरोनी !
हाय ! सुमने सुकलीत कपोलींचीं,
किती धडधड वाढेहि अंतरीची
धरी हृदया ह्या घट्ट आंवळून,
तुझ्या हृदयी त्या जाऊं दे फुटून ! !

मालेगाव, १६-१०-३६.

सौन्दर्य-पूजा— !

[सुनीत : शा. वि.

तूं शय्येवर झोपसी मखमली निश्चिन्त मोदामधे
श्वासाने हलतात पातळ तुझ्या त्या नासिकेच्या कडा
हो खाली वर अूर, भाल विलसे रेखीव भ्रूभूषित
अन् ही नाजुकही कितीक जिवणी आकर्षुनी घे मन !
येवोनी मज जाग, पाहत बसे सौन्दर्य हे सारखे
जाते झोप अुडून, पाहुन तुझे झोपेमधे हांसणे
स्वप्न-सृष्टिंत काय तू तरळशी ? तूं पाहसी काय गे ?
—निद्रेने जरि बंद केलिंत तुझी दृष्टी-कवाडे अतां !
तूं शय्येवर झोपशी नि बघतो डोळे भरूनीच मी
सारी सुन्दर संपदा हृदयिं ह्या ही ठेवितो वेचुनी
अैसे हें बघणे, बघून हंसणे हे का कधीं चांगलें ?

येतां हा अ-विचार, मी अुधळुनी त्याला क्षणी लावितो !
तूं शय्येवर झोपशी— करित मी सौन्दर्य-पूजा सखे !
होतो स्वप्न-जगी विलीन भंवती तो दाटती ती सुखे ! !

पुणें, २७-८-३८.

साफल्य— !

[वृत्त : अभङ्ग

तुझीया सारखी लाभुनीया सखी
जाहलो मी सुखी पुरेपूर !
मणि-काञ्चनाचा जमोनिया योग
येअी क्वचित् ग जगतात.
अुषेमागे सूर्य युग-युगे धावे
परी कुठे व्हावे मीलन ते ?
आणि ठायिं-ठायी दिसे विसवाद
वाटे तो विषाद अननुभूत !
दिसतात स्वप्ने जरी मनोहर
स्वप्नी जे सुन्दर सत्यीही ते ?
पडलेले परी मला गोड स्वप्न
सत्यी अवतीर्ण जाहले तें !
आनन्द आनन्द दिशांत भरला
अन्तरी उरला आनंद हा !

ज्योत्स्ना-गीत—! [वृत्त : मन्दारमाला

ज्योत्स्ना कशी दाटली रम्य आतां सखी ! जाउं तीमाजि हिंडावया
सांडे सुधा-धार झेलून अंगी चकोरापरी लागुं सेवावया
वृत्ती भरारून ये मोहरूनी सखे ! रोमरंध्री भरे चान्दणे
जाजावला जीव हो शान्त आतां, गमे येथ कांहीच नाही उणे !
होती अमावास तो जीव भ्याला भुते नाचली कल्पिलेली मनीं
तारे न हे वाटले चेतवील्या चिता भीति-दायी नभःप्रांगणी
भालूहि ते भीषणालाप काढून पाडीत होते घरे अंतरी
आतां परी सृष्टिचे रूप न्यारे ! तुझ्यासारखी ती दिसे हांसरी ! !
चंदेर चोहींकडे फांकले हे रुपेरी दिसे ही पहा निम्नगा
चंदेरि आकाश चंदेर तारे नि चंदेर हे रंगवीते ढगा !
चंदेर तूं वस्त्र ल्यालीस अंगी भरूनी मनीं राहिले चांदणे
आतां इथे चन्द्र हे दोन येतांच अंधार सारा न कां लोपणे ?
'ज्योत्स्ना मला आवडे' बोलसी तूं परी शोभसी तूंच ज्योत्स्नेपरी
ओठी तुझ्या ती तिच्यांतील सांठे सुधा—[ओत या आर्त ओठावरी !]
अंगी तुझ्या दाटली कष्टहारी तिच्यांतील ती गोडशी शीतता
सांडे तुझ्या हावभावांतुनी अन् तिच्यांतील ती रम्य उन्मत्तता !
ज्योत्स्ना अशी रम्य, तूं आणखी तीत ! आणीक गे काय आतां हवें ?
देवासही लाभती केधवां काय स्वर्गामधीही अशी वैभवें ?

गाई रसोदात्त तूं गीत आता-सभोतीं भरी सूर ते किन्नरी !
स्वर्गांगना, यक्षही लोभुनी गान येतील ते ऐकण्या भूवरी !!—

पुणें, २१-११-३८.

दोन संक्रमणें

[सुनीत : शा. वि.

१

आले घेउन रौप्य-पात्रिं हलवा रात्री तुझ्या मी घरी
भेटीचा परि कां, मला न कळले स्वीकार केला न तूं?
माझ्या तोंच बसून घाव हृदयीं घायाळ मी जाहले
आल्या ओघळुनी सरीवर सरी नेत्रांतुनी अश्रूंच्या !
येवोनी खिडकीसमीप बसतां दृष्टी नभीं जाउनी
डोळ्याला हलव्यासमान दिसले तारे, परी त्यांतुनी
आला अेक तुटून, आणि पडला तो दूर कोठेतरी
तेजाची चढती कमान ढळुनी तो जाहला फत्तर !

पाहीं मी हलवा फिरून दिवसा त्या रौप्यपात्रांतला
कांटा त्यावरला झडून, चढला त्याच्यावरी काळिमा
आले नेत्र भरून पाहुन तया, अुद्विग्न झाले मनी
संतापून परी क्षणीं अुधळिला, मी स्वैर चोहींकडे

—येतांना परि तूं पुढून सहसा दाणे सख्या ! झेलले
हर्षाची उसळून लाट शरिरीं रोमांचही दाटले ! !

२

'घ्या ना हा हलवा करांत, बघुनी सांगा कसा जाहला ?'
'दाणे काय टपोर ! आणि भुलवी डोळ्यांस ही शुभ्रता
तारे काय सखी, नभांतुन इथे वेचून हे आणिले ?
सप्तर्षी, मृग, व्याध, शुक्रहि दिसे अन् केशरी मंगळ !
काटा हा फुलला—तनूवर जणुं रोमांच हे दाटले
की आश्चर्य कशास हे समजणे ? हे तीळही लाजले
हस्तस्पर्श तुझा तयास घडतां गेलेत रोमांचुनी
मातीचेहि करील काञ्चन अशी 'स्त्री'च्या करीची कला !'
'झाली का पुरती स्तुती न अजुनी ? कां लाजवीतां असे ?
कांहीही पुसणे अिथे पुरतसे, तो ओघ होओ सुरू
गेले मीच परी कशी विसरुनी ! आहांत तुम्ही कवी
दाणा अेकहि चाखला न अजुनी तो गोडही बोलणे ?'
—'कां गे, हा असला परन्तु फुलला कांटा शरीरी तुझ्या ?
ह्या गालावरल्या तिळांत किनअी न्यारीच गोडी वसे ! !—

पुणे, १४–१–३९.

रसिका—!

[जाति : माधवकरणी

‘म्हणाच अेखादी नव कविता’ आग्रह तूं धरिसी
    आर्जवे तुझिया बोलींत
रुंजीने तव पंकज अुमले, सुगन्ध तूं भरिसी
    दरवळे तो या खोलींत !
असा कोण की कलावन्त जो अव्हेरी रसिका ?
    हृत्कला दावी खोलोनी.
दिसतां श्यामल मेघ मयूरा स्फुरती त्या केका !
    ‘म्हणा’ हा शब्द येअि कानी.
अेक अेक अैकून शब्द, तव डोलतसे मान
    रंगुनी देसी तूं ताल
मुद्रेवर गाभीर्य पसरुनी, आर्द्र होति नयन
    लाल हो कानांची पाळ !
विकार-लहरी अुसळत तुझिया हृदय-सागरांत
    तयांचे तुषार की नयनी ?
संपुन जाते गीत, तरी तूं अपुल्या नादांत
    रंगसी रसिके ! भावानी,
अेकही न मग शब्द बोलसी, टाकित निःश्वास
    निघोनी जासि समोरून

भेट न देसी जरी लोटले कितीकही दीस
    पाहतों तुज मी हेरून !
काय तरी ही तऱ्हा! कशी ही रसज्ञता नुमजे
    जात मी मुग्धच होऊन !
पुन्हां कधीं तूं म्हणतां 'कविता गा नव' नच समजे
    दावुं की न दावुं गाऊन ! !

मालेगांव, ५-६-३७.

मानिनीस—!

[जाति : संगम

ही पुरे तेढ मानिनी !
करूं चल झणीं हात-जुळवणी ! !
    प्रीतिचा कौल दाविला
    दावून जरा मुख मला
का ओढिशि गे, ओढणी ?........करूं चल०
    नेत्रांतिल नाजुक छटा
    केसांच्या भाळी बटा
लाविती मना ओढणी ! ....करूं चल०
    गालांवर खुलले हंसे
    ते प्रीति-गान मुग्धसे

घुमतसे अजुन या मनी !..... करूं चल०
दावुनी मार्ग रतिभर
लकलकून गे लवकर
कां बनसी सौदामिनी ?. ... करूं चल०
प्रीत ना क्षणाची अशी
हो सतत क्षयी बघ शशी
प्रणयार्थ नभःप्रांगणी ! ... . करूं चल०
प्रणयात दंग ही धरा
तूं धरुन तेढ ही जरा
का होसी हत-भागिनी ? करूं चल०
तूं अेक वांछिसी मनी
परि अन्यच हो कृतितुनी
का बघसी रागेजुनी ? .....करूं चल०
अनुरागच रागी परी
अुमटतो गडे, मन-हरी
लावण्य होत शत-गुणी !... . करूं चल०
ही तेढ धरिसि कां फुका ?
लपविसी 'सहज'भाव कां ?
बाजुला पटल सारुनी !...... करूं चल०

मालेगांव, ५-५-३४.

मेनके—!

[सुनीत : शा. वि.

स्वर्गातून परंतु तूं अुतरसी ह्या भङ्गवाया तपा
मीही मोहुन लोभलो तुजवरी स्वर्गांगने मेनके !
येतां रम्य वसन्त ये टवटवी जै रूक्ष त्या पादपा
तै सौन्दर्य तुझे पिअून शमती हे नेत्र माझे भुके ! !
त्या डोळ्यांत तुझ्या अथाङ्ग भरली ती झिङ्गवी वारुणी
ओठांतील तुझ्या पुनः पुनरपी प्याली सुधा वाटते
अन् गालांवरती गुलाब फुलले. घ्यावीं फुले वेचुनी
तूंते देखुनि भङ्गले तप तरी प्रीती अुरी दाटते !
'अिन्द्राचे पद जिकणेच' मनिची गेली मनीषा लया
कामाने शर फेकुनी अुलट की हे जिकिले अन्तर
मोहाचे तव इन्द्रजाल विणिले तूं मेनके ! लीलया
मी धुंदीत नभामधी विहरलो अदृश्य पंखांवर !
का गे, चाळवुनी परन्तु निघुनी जाशी वरी अप्सरे—
—तेजो-भंग करून ? केवि जुळवूं हे भंगलेले हिरे ?

पुणें, ३०–६–३७.

हाय ! कोठें तुझा कण्ठ—!

[छन्द : अभंग

यशो-दीप माझे पाहीं अुजळती ठायीं-ठायीं !
परी तुझे नेत्र कुठें बघावया आज त्यांतें ?

माझ्या कीर्तीची दिगन्त झडतसे ही नौबत
परी कोठे तुझे कान ऐकावया माझे गान ?
गौरवाचे गळां हार पडतात भराभर
परी असशी तूं कोठे आज हुंगायाते त्यांते ?
जिंकियला हा संग्राम गाजवूनी पराक्रम
हाय ! आज कोठे परी स्वागता तूं अुभी दारीं ?

केली फुलांची ही शेज तरी ये न डोळां नीज
हळुवार तुझे हात कुठे मला सुखवीत ?
केली दीपांची आरास सुखवी न लोचनांस
तुझ्या नेत्रांतले तारे ! आतां कोठे दोन हिरे ?
अुटणी नि अत्तरे हीं लावियलीं जरी देहीं
विटले हे मन गन्धा आतां कोठे तूं सुगन्धा ?
वैभवाची पखरण अुजळीते हे सदन
तगमग होअी भारी लक्ष्ुमी तूं कोठे घरी ?
आसवांचे ओघळती पहा ! डोळ्यांतून मोती
अेकसर गुंफतात हाय ! कोठें तुझा कण्ठ ?-

पुणें, २६-११-३७.

अनुरागीं—!

[जाति : अवनी

अनुरागीं गोड गीत आळविले बाले !
तालावर त्याच्या हे हृदय तदा डोले ! !
गात वसंती कोकिळ
'कुहु कुहु' शब्दे मंजुळ
गोड तुझें गीत तया लाजवून गेलें !
अलगुज, सनअी, सतार
काढिति जरि मधुर सूर
गान-माधुरी तुझी न त्यांत परी, बाले !
झाले हिंदोल हृदय
जीव तयी गीती-मय
डोले, तो 'दुर्ग'ऽदी राग फिके झाले !
गानी त्या नुरुन भान
गेलो आपण रंगुन
नाकळतां आपणास सूर ते निमाले !
गेले संपून गान
हृदयाला हालवून !
किरण जणूं फुलवुनिया मुग्ध पुष्प-झेले ! !
तेच कधी गुणगुणतो
भग्न मना रंजवितो !

आणि रंगतां तयांत नयन होति ओले ' !
अनुरागीं गोड गीत आळविले बाले !

पुणें, २०-१-३७.

दोन पत्रिका—!

[सुनीत : शा. वि.

१

आली आज 'तुझा विवाह ठरला' ही सांगते पत्रिका
झाले धस्स अुरात ! मित्र तुजला माझाच, लाभे सखा !
गे, तो प्रेमल अन् हुशार, हंसरा, त्यागी तसा देखणा
क्रीडा-शील, रसीकही युवक तो—नाहीं कुठेही अुणा !
तूंही कोमल, हांसरी नि रसिका, चन्द्रापरी सौख्यद
गाशी तूं कविता रसाळ, श्रमल्या जीवास शान्तिप्रद
अन् हा संगम पाहुनीहि भरते दाटेल कोणासही
होतो हर्ष न मोगऱ्यासह कुणा पाहून जाअी-जुअी ?

होती प्रीति अथाङ्ग मात्र जडली माझीहि तूझ्यावर
'हो'कारात्मक आणि काय नव्हते तूंही दिले अुत्तर ?
जाणे मी विसरून तो पार अता संबंध सारा जुना
तूझे मंगल अिच्छिते घडिघडी मच्चित्तिची भावना !

'होवो मंगल नित्य' मी म्हणतसें पाहून ही पत्रिका
शंका हाय ! मनीं परी अुमटते—'होते क्षयी चन्द्रिका !'—

२

आतां ही दुसरी जुनाट दिसते डोळ्यांपुढे पत्रिका
हीमध्ये अपुले मला हृदय तूं गे दाविलें खोलुनी !
ह्या शब्दांत अथाङ्ग अर्थ भरला, ह्या खोलहो भावना
हो गोडी न कमी जरीहि शतदा ही काढिली वाचुनी !
सौगन्धे भरली म्हणून हिजला कित्येकदा हुंगिले
आल्या तो उसळून उत्कट हृदी भावोर्मि आल्हादक
केले सिंचन अश्रुंचे हिजवरी आनन्दुनी कैकदा
हे मूकाक्षर बोलले मजसवें भाषेमधीं गूढशा !

मोत्यांचें नयनी तुझ्या चमकले पाणी गडे, सन्तत
ही मोत्येच परतु गे प्रकटली ह्या अक्षरीं तूझिया
पाणी ते नयनामधील बघुनी घायाळ झालो पुरा
ही मोत्ये बघुनी सदा हृदय हे जाओ दिपोनी सखे !

नेत्री तेज भरून ठेवित जरी ती लोपली तारका
डोळ्यांनी भरल्या फिरूनफिरुनी ही वाचितो पत्रिका !—

मालेगाव, ६–११–३७.

तुला वाटेलच 'धन्य'— ! [छन्द : ओवी

टाळाया कां पाहतेस आतां मी जो भेटें तूज
कथावया चित्त-गूज ?
दृष्टीला ह्या भिडवीशी कां न आता दृष्टी तुझी ?
—प्रीतिरंग अुधळी जी !
पुरे झाल्या चाळवण्या दाखविणे मजलागी !
नको करूं मज अभागी
अभागी का माझा भाव वाटतसे आज तुला
संदेह कां मनी आला ?
'मळला तो माझा भाव चळलीही माझी मती
जडे दुसरीवरी प्रीती'
असे तुझ्या मना वाटे ? आणि पटे हृदयाला
खातर मी दिली ज्याला ?
किती खुळे चंचले, तूं ! काय आला मनी किन्तू
'प्रीति-चंद्रा ग्रासे केतू' ?
हृदय जे दिलें तुला कैशी हिरावेल दुसरी
अेका म्यानी दो समशेरी ?
राहती का तेज आणि छाया कधी अेके ठायी ?
ठेवूं नको किंतू हृदयी !
कोनी-कोनीं हृदयींच्या तुझी प्रीति-प्रभा फांके

तुझ्या प्रीतिचेच ठोके !
टाक वक्षावरी मान पहा ठोके पडताळून
गवसेल प्रीत-इमान !
फोड किंवा हृदय हें तुला वाटेलच 'धन्य'
पाहुनी, ना मूर्ति अन्य ! !—

मालेगांव, २८–७–३४.

*दैवी सूत्र—!

[जाति : **माधवकरणी**

खळखळ वाहत बघ ओहळ हे नद्यांप्रती मिळती
आणि ह्या नद्या सागरास
सतत झोत स्वर्गीय वायुचे विरोनियां जाती
माधुरी देत भावनास !
कुणीहि न जगिं अेकाकी ह्या सकल वस्तुजात
बद्ध की सूत्राने दैवी
कशास रुसवा ? द्वैत कशाला ? तुझ्या अंतरांत
कां न मी विहरावें देवी !
बघ पर्वत हे अुंच चुंबिती नभास—स्वर्गास
खेळते लाटेशी लाट
फुल-राणी जर अुमलुन देअि न सुगंध वाऱ्यास

* Shelley च्या 'Love's Philosophy' वरून.

तिला गाअील कोण भाट ?
आणि कवळिती सूर्याचे कर अुदास धरणीला
चंद्रिका चुंबी सिंधूस !
—काय चुंबनी त्याच्या गोडी—कधीं कळेल मला ?
जरि न तू मला चुंबिलेस ! !

मालेगाव, २८-१०-३५.

वठलेला वृक्ष—!

[सुनीत : शा. वि.

आला रम्य वसन्त घेअुन किती आतां जरी वैभव
किंवा मंजुळ गीत गात जमले ते पाखरांचे थवे
मेघाने अभिषेक की धरियला माझ्यावरी गौरवे
गेला देह वठून, कोठुन अता फोफावणे पल्लव ?
चित्ती ह्या जडली अदम्य सहसा ती घातकी लालसा
मेघातील बघून वीज दिपलो, हर्षून वेडावलो
शृंगारीं सुमनाचिया भुलविण्या तीते सदा रगलो
आतां काळिज पोखरे, तनुंतल्या ह्या थंड झाल्या नसा !
जों देवी मज ती प्रसन्नवदना येअूनियां भेटली
तों पाने झडलीं, कळ्या करपल्या अन् शीर्ण झालीं मुळें !

गेली मादकता सरून, विरलें माधुर्य प्रतीतले !
देवा ! दाहकताच हाय ! भरुनी प्रीतीत तूं ठेविली ! !

नाही खेद, न मोद, घाव जरिही तूं घातले मानवा,
माते 'प्रेमिक तूं अनन्य !' दिधला ऐसा जरी मान वा !—

पुणें, १८-९-३६.

मी जरा थबकतों.... ! [चाल : 'वाटलें नाथ०'

मी जरा थबकतो येउन तुझिया दारीं
पाहून क्षण तुला फिरतो आणि माघारी !
किति वणवण हिण्डुन येती पायीं गोळे
किति भिरिभिरि हेरुन जाती शिणुनी डोळे
किति टाकि उसासे हृदयहि हळवे भोळे !
ये येथें मात्र हुशारी ! !
तळपतो सूर्य हा प्रचण्ड जरिही माथी
पाखरे उन्हाने वृक्षावर व्याकुळती
ह्या लता, फुले ही म्लान, दीन कीं दिसती
मी विसरे सृष्टी सारी !
जो दारीं तुझिया जाते दृष्टी माझी
अन्तरीं उसळती कितीक तो कारंजीं

घालिती भृंग की हृत्कमलीं ह्या रुञ्जी
स्वर घुमती चेतोहारी !
तव हास्य-लकेरी येती माझ्या कानीं
तव मूर्ति बिंबते अश्रू-पूरित नयनीं
तुजकडे पाहतो अन् मी वेड्यावाणी !
करितो कीं नाजुक चोरी !
सांठवून नेतो कानी हास्य-लकेर
ह्या हृदयाकाशी करितो तुज शशि-कोर
आठवतो तव मी डोळे काळे-भोर
अन् गातो तुज कान्तारी !
कधि बघत वाट परि सज्जामाजी बसशी !
कां बघुनि मजकडे विषण्णतेने हंसशी ?
का हंसता हंसतां परि तूं अश्रू पुसशी ?
ते गेले दिन सुख-कारी !
मी जरा थबकतो येउन तुझिया दारी !—

पुणे, ६–९–३६.

निशा-गीत—I

[जाति : गोविंद

ये रे, ये धांवून चन्द्रा ! ये रे ये धांवून
चन्द्रा ! ये रे ये धांवून !
खडि भरलेला निळा शालु हा आलें मी नेसून
पहात बसलें वाट तुझी अन् कुञ्जाकुञ्जातून !
चन्द्रा ! ये रे ये धांवून !
तुला बघाया चोरुन, बुरखा काळा हा घेऊन
तनुवर, आलें; शिणले डोळे तुजला परि शोधून !
चन्द्रा ! ये रे ये धांवून !
कला-वन्त तूं असशी ना ? मग धरिसि असे कां मौन ?
हृद्-वीणा मम छेडुनि गीते घुमवीं देहांतून !
चन्द्रा ! ये रे ये धांवून !!
तुझ्या करांनी काया माझी टाकियली धवळून
कितीकदां तू; समय मला ते आठवतात अजून !
चन्द्रा ! ये रे ये धावून !
पहा चालली कुमुदे माझ्या गालावरिल सुकून
मम हृदयाचे चन्द्रकान्त-मणि बसले ओघ मुकून !
चन्द्रा ! ये रे ये धावून !!
साद घालुनी तुजला आला आता कंठ सुकून

श्रमली काया, दमलें राया ! गेले नेत्र थकून
चन्द्रा ! ये रे ये धांवून !
ये ये लवकर—यायचेच तर—वाऱ्यापरि धांवून
ना तर पुरता घात !—प्रभाकर येतो रे, मागून !
चन्द्रा ! ये रे, ये धांवून ! !

पुणें, १६–७–३५.

संपादणी— !

[वृत्त : **पाण्डव दिंडकी**

चालवीसी ही कशाला आजला मायाविनी, साखरेची पेरणी ?
व्यर्थ आता ती तुझ्या हास्यातली की मोहिनी ही वृथा संपादणी !
शांतता भंगून माझी, भग्न व्हावे अतर ही तुझी अिच्छा जर
तूं नको बोलूंच आता ती तहाचीं बोलणी ही वृथा संपादणी !
हृत्प्रदेशी माझिया सत्ता तुझी तूं अेकदा गाजविली सौख्यदा
होअुनी सामन्त तेव्हां अर्पिली मी खण्डणी ही वृथा संपादणी !
मी पुरा जाणून आहे की असे स्त्री चंचल ! हालतां जै अञ्चल
लोभणें ना आर्जवी आतां तुझ्या मी भाषणीं वृथा ही संपादणी !
अन् 'मन जिंकील स्त्रीच्या' घातकी हीही स्पृहा विस्तवाशीं खेळ हा
वंचना होता, न लागे पापणीला पापणी ! ही वृथा संपादणी !

भेट प्रेमाची मला तूं अर्पिलेली राजसे, —तूजला सांगूं कसें ?—
कोन्दणीचा भंगुनी गेलाच आतां तो मणी ही वृथा संपादणी !
जा, नको टाकूं मला ह्या मोह-पाशी तूं पुन्हां दावुनी आभास हा
आणि मीही ना फुले ठेवीन केव्हां अैरणी ! ही वृथा संपादणी !!

मालेगाव, २३-१०-३६,

निवेल प्रीती कशी—?

[जाति : **कोकिळा**

निवेल प्रीती कशीऽ ? सखया ! निवेल प्रीती कशी ?
झाले जरि मी पर-दारा तरि प्रीति जशीच्या तशी !
तुला पाहतां हृदयी भरली
नेत्रांमध्ये ह्या ओसडलि
गालांवरती गोड हासली
प्रीती जी, तिज बाह्य बंधने करितिल कशि नाहिंशी ?
जरी जाहलो दूर तूं नि मी
फुलवुनि हृदयीं प्रीतिची धुमी
जरि विरहे ह्या तेज हो कमी
मार तूंच एकदांच फुंकर ! फुलेल ती पूर्विंशी !
तुज वाटे, मी झाले पारखि
बुडवुनि तुजला प्रीती-चषकीं

तुझा विरह परि करितो तलखी
सोसुं कसा ? राजसा ! अश्रु हे म्हणुनी भिजविति उशी ! !
तुज वाटे, मीं लोटुनि दिधलें
भग्नहृदय अन् तुजला केले
एकलिने सौख्या अनुभाविले
मुळिं न चांदणें मजभंवती रे ! मी तर काळ्या निशीं !
रवी तळपतां ढळून वरती
नयनां नच ते तारे दिसती
किती परंतु झळाळताती
जणुं माझे हे भाव सन्निधी तुझिया—तूं तर शशी ! !
प्रणयिनीच मी परंतु अबला
[हाय ! वाढते पंकी कमला !]
जीव-सखा तूं मज न लाभला !
तातांनीं मज तांत लावुनी पुरे पाडिले फशीं ! !
ही तर देहाची ताटातुट
हृदयांचे आलिंगन बळकट
कांचन-मृगिंची गोड सजावट
दावुनि, जग हें अुगाच बघते करण्या हृदया खुशी !
बाण कधी सुटलेला परते ?

किंवा अुल्का नभांत चढते ?
कसे तुला विपरीत वाटते ?
प्रीति निमालि न माझी, सखया ! निवेल प्रीती कशी ?

मालेगाव, १५-९-३४.

जाअीच्या कळ्या— !

[जाति : स्वर्गङ्गा

वाट चालुनी शिणली काया—परन्तु आलो तुझ्या घरा
स्वागतास दारांत अुभी तूं आणि भेटल्या मग नजरा !
सुधा तुझ्या नयनात सांठली तिच्यांत मी न्हाअून निघें
आणि पुन्हा भेटताच नजरा लोचनांत ह्या अश्रु उभे !
ओळख अुजळुन खुणविलेंस मज कीं या मजमागोमाग
आणि अंतरी दरवळली ह्या चांपयाची हिरवी बाग !
चालु लागलो तुजसंगे मी टाकिलेस भारून मला
भेटीसाठी तुझिया होता जीव किती हा तगमगला !

तुळशीचे वृन्दावन—तेथे थांबलीस जाअून जरा
फुललेला बाजूस बघितला ताफा जाअीचा हंसरा !
अर्धस्फुट त्यांतल्या कळ्या दो टाकिल्यास ओंजळीमधे
हंसता हंसता परी हुंदका फुटला दोघांनाहि सुधे !
बोल बोललो मुके, लाविला आणिक दैवाला हात

'पवित्र प्रेमाचे हे धागे जन तोडाया बघतात!'
हळूहळू सरकून चन्द्रमा विझूं लागले ते तारे
आणि घेतला निरोप, सुटतां पहाटचे शीतल वारे!

हाय! मधुर ही रात्र संपली; अुजळूं ह्या लागल्या दिशा
—येअिल आतां अुषा परी मजपुढे पसरली घोर निशा!

पुणें, १६–२–३८.

शीर्ण फुलांमधीं....! [सुनीत : शा. वि.

"येथे ठेवियलीं कशास जपुनी हीं वाळलेलीं फुले?
चादीच्या फुलदाणिमाजि रचिलीं— कौशल्य हें रे वृथा!
का कीं ह्यांत नुरे सुगंध, मधुही, षट्पाद ज्यानें झुले
अन् केव्हांच तयांमधील सरली चेतोहरी चारुता!
झालीं शीर्ण फुलें. कशास इतुकी सांभाळणें तीं अतां?
रात्रंदीन तया स्वकीय ह्रदयीं कुर्वाळणें झेलणे?
प्रेताला चढवून साज कधिही लाभेल जीवंतता
गेले भंगुन जे हिरे, खुलविती केव्हां तया कोंदणे?"
"गेला संपुन यांतला मधु, नसे माते तयाची क्षिती
गेली सुंदरता लया, न डहुळे शोकें तरी अंतर!

जातांना सुमनें दिलीं मज तिनें हीं स्नेह-भावें किती
गेलीं वाळुन तीं, तरी मज रुचे ही घालणें पांखर
जीं हीं शीर्ण फुलें त्वदीय नयनां प्रेतापरी वाटती
—त्या ह्या शीर्ण फुलांमधीं मज दिसे मूर्ती तिची सुंदर!!"

पुणें, १८–१२–३५.

मी तुला गाणार—!

[गज्जल : तुंगभद्रा

जा कुठेही तूं, परन्तू तूजला
भाव माझ्या अन्तरींचा अर्पिला!
तूं जरी पर्वा न माझी ठेविली
आवडे पूजा तरी तूझी मला
प्रीतिचे धागे जरी तूं तोडिले
भाव मी सोडीन ना माझा भला!
पंकजेला भृंग रुञ्जी घालितो
दे मरन्दा ती तरी ना त्याजला
आणि सूर्याच्या करांशीं हांसते
भाव भृंगानें तरी का टाकिला?
अन् पतंगा दीप-ज्योती जाळिते
तो तरी का तीहुनी दूरावला?

तूं जरी पर्वा न माझी ठेविली
हो तरी मद्भाव हा दूणावला !
प्रीतिची पुष्पे तूं जरी चुर्गाळिलीं
गन्ध येणें थांबणे का त्यांतला ?
—आणि केले तूं मला जे वावडें
त्यामधेंही लाभणे गोडी मला !
देवते ! तूं हे न किंवा जाणशी ?
'त्याग होओ मान्य दैवी प्रीतिला' !
—मी तुला गाणार प्रेमे सर्वदा
तूं जरी धिक्कारिले नेमें मला !

नाशिक, ९-८-३४.

अभागिनी— !

[जाति : केशवकरणी

दुर्दैवाने कसा कपाळी हाय ! घाव घातला
हात का देणार न आपुला !
प्रीतिलतेवर अश्रूंचे ह्या कितीक जळ शिंपिले
मुळी तिज कुणी परी छेदिले !
विसांवाच ह्या जीवाचा तो तुटला आधारही
पेटली सारी तो ही मही !

ह्या फुलासारख्या कोमल हृदयावरी
रसरशित निखारे काळ हाय ! आंथरी
वर्षणार नच का आपण त्यावर सरी ?
भूल देऊनी दैवानें हा गळा हाय ! कापला
हात का देणार न आपुला ?
सर्वेच केला जीवीताचा प्रवास आम्हीं जरा
हरपला तोच हाय ! मोहरा
वाळवंट वैराण, वाटले नन्दन-वन त्यांसवें
वाटलीं मोत्यांसम आंसवें !
प्रवास अमुचा जाहलाच कीं अर्धाही नच पुरा
हरपला तोंच हाय ! मोहरा
अन् आलें भालीं अेकाकी चालणें
तळमळत रात्र ही भकास की कण्ठणे
करितसें दाह हें कसें हाय ! चान्दणें
अभागिनीवर कनवाळू हा देव कसा कोपला !
हात का देणार न आपुला ?
जीवितांतला वसन्त फुलला सुन्दर चेतोहर
झडला अजून नच मोहर
साद घालुनी अजून घुमवी राअी कोकिळा
हिचा तर अजून मंजुळ गळा !

वाऱ्याच्या वाहती सुगन्धी झुळुकाही शीतल
येत परि ग्रीष्माची चाहुल
फुलवाल न का ही मलूल झाली कळी ?
जुळवाल न का ही तुटलेली सांखळी ?
अुजळाल न कां ही अुदास मेघावली ?
दीप दाखवा, पुढल्या मार्गीं तिमिर हाय दाटला !
—हात का देणार न आपुला ?

पुणें, ५-२-३७.

दूरचा दिवा !— [जाति : मुद्रिका

मार्ग हा आक्रमीं असाच थोडा जिवा
फेंकतो झोत आशेचे तुजकडे दूरचा दिवा !
कोठून अतां तो चन्द्र ? मेघ दाटले
तेजाळ पुञ्ज तारांचे ह्या ढगा-आड लोपले !
चमकते क्षणभरी मधून विद्युल्लता
दाखवी, तमिस्रा कैशी ही व्यापी साऱ्या पथा ! !
पसरलें पुढें हें किती दाट जंगल
परि किरण दिव्याचे येती हे झाडीतुन मंगल !
हा प्रवास एकाकीच करावा किती ?
दूरचा दिवा हा आतां वाटतो जीव-सोबती !

लावुनी जिवाला सुखकर अपुला लळा
सोडून मित्र ते गेले तो माळ जाहला मळा !

त्या कशास आतां स्मरणे पूर्व-कृती ?
जें झालें मेलें गेले का पुन्हां तयाची स्मृती !
ह्या दीप-प्रकाशें पतंग केले मला
तों किरणी होअुन स्वार कापणें मार्ग आजला !
मार्ग हा आक्रमीं असाच थोडा जिवा !
अुजळील भविष्य तुझे हा स्नेहाळ दूरचा दिवा.
—मज नको अतां तें— अुषा, अरुण, मित्र वा
हा सतत मात्र तेवावा स्नेहाळ दूरचा दिवा ! !

पुणें, ११–२–३७.

सखी— !

[जाति : संगम

स्थापील मला अन्तरी
सखी ती असेल कोठेतरी !
मी हंसतां हांसेल ती
मी गातां गाअील ती
मी झुरतां स्फुन्देल ती
मला अनुसरील छायेपरी !.... सखी ती०

संग्राम घोर झुंझतां
अपजयी मला पाहतां
होईल स्फूर्ति-देवता
जयःश्री आणायाते घरी !.... सखी ती०
जो तुफान-वारा सुटे
लाटेवर लाटहि अुठे
तारील तारु अेकटे
चमकुनी सदैव तारेपरी !.... सखी ती०
पाहुन तीं मोह-स्थळे
पाअूल वांकडे वळे
तों आणिल ओढुन बळे
मला जी झणी सु-मार्गावरी !.... सखी ती०
लाभतां मला वैभवें
दाटता सुखांचे थवे
गाअुनी गीत नव-नवे
सदा जी हंसेल पुष्पापरी !.. सखी ती०
ह्या हृदयींच्या भावना
ह्या वृत्तीतिल चेतना
ह्या मनांतल्या कामना
फुलवुनी, आणिल दिव भूवरी !.... सखी ती०

हें तिजला मन वाहतें
हे हृदय तिला शोधते
तिज चित्तहि हांकारितें
कसें हें आतां वेड्यापरी !.... सखी ती०

मालेगांव, ५-११-३७.

भाग्य-देवता—!

[वृत्त : तूणुक

पातलीस भाग्य-देवताच माझिया घरीं
आणि मीहि स्थापिलें तुला मदीय अन्तरीं !
भाव गोड लोचनीं
हास्य मुग्ध आननी
चन्द्रिका झरेच लोचनांमधून ही भुरी !
तूं सु-वर्ण केतकी
लाभलीस मज सखी
देह-गन्ध करित धुन्द—वाटतेस कस्तुरी !
भाल तें तुझें विशाल
शोभवीत धर्म-जाल
बांधलीच कीं बिन्दी ही वरी कुणींतरी !
मृदुल मुक्त केश-पाश

गुन्तवीत ह्या मनास
मन्द मन्द चाल तुझी अन्तरास ह्या हरी !
ह्या चढून अुम्बरा
पातलीस जों घरा
पाअुलीं तुझ्या बसून येअि लक्ष्मी हांसरी !
मेघ श्याम अम्बरीं
खुलुन जात रवि-करीं
तेविं जाहलों प्रसन्न मीहि देवते ! अुरीं
पातलीस भाग्य-देवताच माझिया घरीं !

पुणें, ८–९–३७.

निरोप घेतांना— !

[जाति : केशवकरणी

जातां ह्या अुंबरा घराचा आतां ओलांडुनी
दाटती अश्रू ह्या लोचनीं !
अडखळती पाअुलें घराच्या बाहेरी जावया
वांछिते मागें मन यावया !
ठेवियलेले आंत दाबुनी येथवरी हुंदके
लागती फुटायास सारखे !
लागलें हृदयही आतां हें धडधडूं

विंधिलें पाखरूं जसें पंख पाखडूं
लागुनी, अंबरी अनन्त बघते अुडूं !
ओढी कोणीतरी आंतुनी मला प्रीतिरज्जुंनीं
दाटती अश्रू ह्या लोचनी !
वाट पाहती अुभे राहुनी तिकडे बाहेर ‘ ते ’
अिकडे ‘ आअी ’ ही थांबते !
अिकडे आअी सरोवरापरि, तिकडे ‘ ते ’ चंद्रमा
ह्यांचिया मधें जणूं मी कमा !
वात्सल्याचा प्रीतिरसाचा किती गोड संगम
अंतरीं पडे म्हणुनि संभ्रम !
गहिंवरल्या हृदयी निरोप घेअूं कसा ?
महिवरल्या शरिरीं निरोप देअूं कसा ?
दहिंवरल्या नेत्रीं निरोप पाहूं कसा ?
“आअी, आअी ! शांतव मजला कुशीमधीं घेअुनी
दाटती अश्रू ह्या लोचनीं !”
आअीनें तों कन्या-कलिका हातावर झेलिली
घट्ट अन् हृदयी आलिंगिली !
फिरवुनि पाठीवरी हात, तिज मस्तकांत हुंगिली
कापोलीं कितीकदां चुंबिली !

तिच्या नयनिंचे पुसुनी अश्रू, नयनी तिज देखिली
विनोदी हंसावया लागली !
अुमलली तोंच ती मव्लूल कलिका जरा
जावया निघाली पति-रायाच्या घरा
अुतरलीहि खाली ओलांडुनि अुंबरा !
जातां ती अुंबरा घराचा आतां ओलांडुनी
आअिच्या अश्रू त्या लोचनीं ! !

पुणें, ११-७-३५.

देव-दूत—! [जाति : दिंडी

सखी खोलीमधिं बाजुच्याच स्फुंदे
जरी घरभर ही शान्तताच नांदे
प्रसूतीच्या त्या अ-सह वेदनांत
तिच्या प्राणांशीं खेळ चाललेत !
सदा सौख्याचा दावि पावसाळा
दुःख-डोबामधिं वर्षिते जिव्हाळा
संकटें जी हांसून सोसणारी
अुभी आतां ती मृत्युच्याच दारीं !

कसे डहुळे ह्या हाय ! अंतरांत
आणि येति हे अश्रु लोचनांत

कसा पोटी ये दाटुनी अुमाळा
केविं विझवूं ह्या अुफळल्यात ज्वाळा ?
येरझारुन येथेच तगमगावे
आणि बाजूचे हुदके श्रवावे
पुन्हां व्हावे घायाळ किती स्वान्तां
प्रीति-वस्त्राच्या काचतात तांती !

स्मृती सौख्याच्या लोचनांपुढून
कशा झरझर जातात त्या निघून
भाषणे ती हळुवार आठवून
येति डोळे हे सारखे भरून !
—तोच ताअी येअून वदे दारी
"पुरे चिंता रे, भाति सरे सारी
टाक पेढ्याचा घास ह्या मुखात
घरा आला की, आज देवदूत"

घुमत सनया बाहेर अन् मनांत
घरा आला की आज देव-दूत !

पुणें, २९-९-३६.

अुषा-गीत — !

[जाति : आशीर्वाद

बाळांनो, तारकांनो ! घ्या निद्रा शान्त शान्त !
रजनी ती तुमची माता
तुम्हांला सोडुन जातां
तुमची मी मावशी तो तुम्हांला गीत गात !
पाळणा पहा तेजाचा
बनविला तुम्हास्तव साचा
अंगाअी-गीत गातें झोके हे मंद देत !
असतांना रजनी-माअी
शोभलात ठायीं-ठायीं
मिचकावुन डोळे तेव्हा मधुर किती हांसलांत !
येतां मी तुमच्या दारीं
मावळली काय हुशारी ?
लोपे का दिव्य कांति तुमची ती जन्म-जात
मी झाले अजुनी न आई
घेण्यास तुम्हां तों येअी
अंतरांत वात्सल्याच्या अुर्मी ह्या दाटतात !
घेण्यास तुम्हांला यावें
परि तुम्हीं दूर सरावें

दंवबिन्दू—अश्रू छे, हे— नयनीं ह्या लोटतात !
येअुं नका माझ्याजवळी
दुखविणें तुम्हां मीं न मुळीं !
बाळांनो, तारकांनो ! घ्या निद्रा शान्त शान्त !
जों गाढ तुम्ही झोपाल
जाग तों जगा येअील
जा, निजा ! अतां हा आला तेजाचा दिव्य झोत ! !

पुणें, १५—७—३५.

स्वप्न-संगीत—!

[जाति : **मनमोहन**

ह्रा कोण मुशाफिर छेडित येअी हें मोहन-संगीत् ?
शान्त ती गम्भीर मुद्रा
लाजवी तें भाल चन्द्रा
आर्द्रता दाटली पुरेपूर की त्या प्रेमळ दृष्टींत् !
त्या गजाने तार छेडी
बोल किती हळुवार काढी !
ह्या स्वप्न-सुरांनीं जीव तरंगे हा मोहक गुंगींत् !
जीव जाअी व्याकळोनी
ह्या निराशेच्या झळींनीं

तों हिन्दोळ्यावर गोड सुरांच्या हा हृदया झुलवीत् !
प्रेम-भंगे चित्त पेटे
अन् पुढे अन्धार दाटे
तों जीव निघे हा न्हाउन ह्याच्या मधु सौख्यद वृष्टींत् !
मोगरी, जाओी नि चांफा
रातराणीचाहि ताफा
काय ह्या फुलांचा, संगीतांतुन पराग ये उधळीत् ?
नाहली जी यौवनाने
फेकतां परि बाण मदने
काय ही भंगलेलीच सांडते नव-बालेची प्रीत् ?
छेड रे, अैशीच गीते
शान्तता लाभे जिवाते
ह्या रडल्या-कढल्या हृदया वाटे हे अंगाअी-गीत् !
भारुनीयां ह्या जिवासी
येथुनी का दूर जाशी ?
सुखवुनी जरासा जाशि निघोनी हृदयाला दुखवीत् !

× × ×

हे सुखाचे स्वप्न विरले
लोचनी अश्रूहि जमले
वाटते रमावे पुन्हां पुन्हां त्या परन्तु सारंगीत् ! !

पुणें, २८-१-३८.

कलावन्त—!

[जाति : दिंडी

—असा चाले क्रम मूर्ति घडविण्याचा
दिवसरात्रीतुन छंद तोच त्याचा
आणि मोहक आकार तिला आला
स्वप्न-पूर्तीचा त्यास हर्ष झाला !
तिच्यासाठी दिस-रातभर झिजावें
तिच्यासाठी विसरून स्वत्व जावें
कष्ट केले विश्रान्तिविना ऐसे
काम होतें परि राहिलें जरासें !

मूर्ति घडलेली नग्न रतीची ती
बघुन सुन्दरतेचीच ये प्रतीती
किती किमया टाकीत साठलेली
मूर्त दगडातुन देवता उदेली
भाव वदनावर रम्य रेखिलेले
बघुन निमिषामधिं रसिक लुब्ध झाले !
कोरियेलीं रेखीव किती गात्रें
भारिते की ती चित्त मूकमन्त्रें
दिवस थंडीचे, रात्र 'किर्र' बोले
चहूंबाजूला शान्त शान्त झालें

परी थंडीनें कहर माजवून
घोंस द्राक्षांचे टाकिले चुरून !
पांखरांचा तर लोपला अुबारा
क्षणीं शोधाया लागलीं निवारा
परी गेलीं थंडींत कांकडून
हींव जाअीना पंख पांखडून !

मूर्तिशेजारीं पांघरून शाल
पडुन होता तो राहिला खुशाल
परी डोळ्याला लागला न डोळा
प्राण होअूं लागून आंत गोळा !
आणि मूर्ति ती बघुन वस्त्र-हीन
क्षणीं आलें त्या आंत भडभडून
वाटलें, ही जाअील काकडोनी
शाल तिजवर ती घातली म्हणोनी !

समाधानाचा सोडियला श्वास
आणि तसल्या तो हांसला हिमास
झोप आली मग त्यास सुखें तेव्हां
—परी नाही अुठलाच पुन्हां केव्हां ! !

पुणें, २४–१–३९.

कोणीतरी— !

[वृत्त : अभङ्ग

समोर डोंगर कायेचा कठोर
खेळवी निर्झर कोणी तरी !
ग्रीष्म ऋतूंतील रखरखे ऊन
वृक्षां दे जीवन कोणी तरी !
झाडांवर कळ्या असूनीयां बन्द
ओतितें सुगन्ध कोणी तरी !
नभाच्या मण्डपीं टांगतें झुम्बर
साऱ्या रात्रभर कोणीतरी !
प्रभातीं फेंकून मूठ गुलालाची
अुजळिते प्राची कोणीतरी !
निर्मियेलें 'स्त्री' हे काव्य जातिवन्त
कला मूर्तिमन्त कोणीतरी !
राहून अदृश्य विश्वाचा संसार
चालविते थोर कोणीतरी !
कुणीही तें असो ! लवतसे मान
कराया वन्दन तयालागीं !

नाशिक, १३–२–३५.

शोधूं कुठें तूज— ?

[वृत्त : अभङ्ग

शोधूं कुठे तूज ? पुष्पांत सुगंध
तुझा देह-गंध दरवळे

शोधूं कुठें तूज ? खळाळे ओहळ
गायन मंजूळ तूझें चाले

शोधूं कुठें तूज ? आकाश-गंगा ही
मन माझे मोही हास्य तूझे

शोधूं कुठें तूज ? चंद्रिकेची वृष्टी
तुझी स्निग्ध दृष्टी सौख्यद कीं

शोधूं कुठे तूज ? नभ तारायुक्त
डोईचा मुकूट तुझ्या, वाटे !

शोधूं कुठे तूज ? सागर गंभीर
तुझेच अंतर अथाङ्गसे

शोधूं कुठे तूज ? मन्मन हो पिसे
कोठेंही न दिसे मूर्ती तूझी

तोंच कुणी वदे 'खुळ्या ! का ही खंत ?
तुझ्या ह्रदयांत शोध मला' !

नाशिक, ५-२-३५.

कधींतरी— !

[छन्द : अभङ्ग

जाणें, नयनांचे फिटेल पारणें
तुझ्या आगमनें कधीतरी !
कलिका आलेली झाडावर मुग्ध
वितरेल गन्ध कधीतरी !
अस्ताला गेलेली आज चंद्र-कोर
भरील अंबर कधीतरी !
जाअूं दे ! कोकिळा गेलीसे निघून
गाअील फिरून कधीतरी !
चक्रवाका ! अुषा सरून रजनी
येअील गगनीं कधीतरी !
आणि आटलेली राजापुरी-गंगा
प्रकटेल चांगा कधीतरी !
परी विरहाच्या यातना दारुण
नेणार हरून कधी तरी ?
सोसवेना ताण आता, याच क्षणी
आण तुझा झणी "कधींतरी" !

नाशिक, १७–३–३५.

आतां कां उशीर ?— [छन्द : अभङ्ग

आतां कां अुशीर   येअीं रे सत्वर
                  तुझ्याच खातर   मत्सर्वस्व !
आतां कां अुशीर ? पंकज मी जर
                  तर होअी कर   खुलवाया !
आतां कां अुशीर ? होत मी बांसरी
                  अधरीं तूं धरी   वाजवी रे !
आतां कां अुशीर ? मेघ अस्ताचली
                  रंगव तूं भली   माझी कडा !
आतां कां अुशीर ? अून-वर्षा जणुं
                  होत, इन्द्र-धनु   प्रकट तूं !
आतां कां अुशीर ? होत मी रजनी
                  चमक चांदणी   मंदशी तूं
आतां कां अुशीर ? धांव कां न घेशी
                  ढोंग कीं मानिशी   भक्ती माझी ?
तर तूंच सांग   काय मी रे, होअूं
                  काय होतां शिअूं ! येशील तूं ?—

नासिक, १७–२–३५.

अुघड कवाडें— !

[छन्द : अभङ्ग

अुघड कवाडे, निबिड अंधारीं
आलो तुझ्या दारीं अनाथसा !

अुघड कवाडे, मेघ गडगडे
चित्त धडधडे गर्जनेनें !

अुघड कवाडे, वीज लकलके
किती मी दचके त्या तेजानें !

अुघड कवाडे, पर्जन्याच्या सरी
शहारे शरीरीं आणतात.

अुघड कवाडे, अुठे झंझावात
घडे वृक्ष-पात कडाडून !

अुघड कवाडे, सारेंच भीषण
भूतसे पाषाण भिवविती !

अुघड कवाडे, किती स-विश्वास
तुझिया दारास पातलों मी !

अुघड कवाडे, नाही अुघडीत ?
बरा जीवनान्त जिण्याहून ! !—

नाशिक, १५–२–३५.

प्रतिभे ! घे बेफाम भरारी— ! [जाति : तुतारी

१

प्रतिभे ! घे बेफाम भरारी
अफाट तुज आकाश मोकळे
रंग दाटले निळे नि पिवळे
सौंदर्यहि उसळले आगळे
जा त्यांतुन स्वर्गाच्या दारीं !
अिद्राचा दरबार थाटला
बसले सिंहासनी देव--गण
तेजोवस्त्रे अंगी लेवुन
आणि चालले नर्तन-गायन
ध्वनी तयाचा तिथे दाटला !
कुणी अप्सरा पेला भरुनी
दे वारुणिचा मग इंद्राला
थेंब एक त्यातील सांडला
तोच तिजवर इंद्र कोपला
पृथ्वीवर लोटिले शापुनी !
अधःपात हा हाय ! केवढा
आणिक ती तर कोमलांगना !
आली तिजला क्षणीं मूर्छना

हाच पराक्रम देवांचा ना ?
—अबलांना जो छळी तवढा !
नकोत असले देव आम्हांला
सोन्याच्या जे बसति पलंगी
घडवुनी घेती सेवा अंगी
आणिक जे निस्संगहि संगी !
ब्रह्मा मुलिच्या पाठिं लागला ! !

२

चल तर प्रतिभे ! नीघ तेथुनी
अंतराळ हे विशाल पसरे
चंद्र-सूर्य देतातच मुजरे
प्रचंड पर्वत होती हुजरे !
असले वैभव लेई अवनी !
गगनश्रीचा शालू सुदर
तारका-खडी वरी काढिली
चंद्-कोर ती भालिं रेखिली
हंसतांना तिजलाच देखिली
तो तेजे त्या उजळे अंबर !
हाय ! परंतु गगन झांकळे
पडती ह्या तारका निखळुनी

जातें सारे तेज लोपुनी
पसरतसे अवकळाच गगनीं
क्षणांत बघ सौंदर्य विरघळे!
कशास चंद्राकडे पाहसी?
आतां तो तर क्षीण जाहला
[तारेशीं संभोग घेतला!
म्हणून हा वैभवास मुकला?]
कलंक लेअी कला-विलासी!
कला तीच जी खुलवी जीवन
गाणीं गाअूं त्याच कलेवर
तिजवांचुनी अन्य ते कलेवर
जीवन नभ हे—चंद्र, कला वर
कलेहुनी तर श्रेष्ठच जीवन!

३

जीवन तुजला साद घालितें
तरी निसर्गाकडेच जाशी
'कुहूकुहू' संगीत अैकशी
चांफ्याशीं गुजगोष्टी करिशी
सौगंधें मन तुझें झिंगतें!
बघुनी फुलता बागबगीचा

हरिणीपरि बागडशी तीवर
झेंप झालिशी फुलाफुलावर
झोके घेशी लतातरुंवर
बहर आवडे तुला सुगीचा!
त्यांतुन तुजला वसंत प्यारा
आगळेच कीं त्याचे वैभव
सहकारांचे फुलती पल्लव
आणि मंजऱ्या तरारती नव
तो मदनाचा सक्त पहारा!
मदन-मदन तर सखाच तुजला!
सदैव त्याच्यासंगे रमणे
गुलुगुलु गालांमधे हांसणें
कटाक्षशर त्यावरी फेकणे!
आणि पिणें मद्याचा प्याला!

४

पुरे पञ्चबाणांसह रमणें
अुतरूं चल जड जगतावरती
किंकाळ्या कानांवर येती
कितीक हृदये रडती, कढती
शान्तविणे ती सहकंपानें!

कोठे बंदी पहा ! तगमगे
'करकरते बेडी विक्राळ'
विकट हास्य जणुं करितो काळ !
हृदयें होती तो घायाळ
परवशता ही अुरी धगधगे !
पोटामध्ये आग पेटली
नाहीं अश्रू विझवायाला
मिळे न पुरते की खायाला
वस्त्रें पुरतीं नच ल्यायाला
भयाण शान्ती इथे दाटली !
ही शान्ती वादळापूर्विची
अुठतिल मग त्या प्रचंड लाटा
फुटेल पाणी सहस्र वाटा
कुणीही न लागणार कांठा
शान्ती ही दूतिका क्रांतिची
बघ संचरती नभीं विमाने
युद्ध देवता करी गर्जना
अग्न्यस्त्रांच्या करी वर्षणा
चिरडी मानव जै मुंग्यांना
तशीच मानव ही लीलेनें !

ख्रिस्त, बुद्ध कीं व्याकुळतील
हळहळेल तो थोर महात्मा
कळवळेल कितिकांचा आत्मा
देअिल कुणि आहुती हुतात्मा
अश्रू कितिकांचे गळतील !

५

पोट अुपाशी हे गुरगुरते !
अुपासही देतसे चेतना !
आग लावितो प्रासादाना
साद अुठवितो पडसादाना
भूक मानवालाही गिळिते !
किती भुकेने तडफडताती
हृदय होतसे तो व्याकूळ
घेच तयाची तू चाहूल !
सह-कंपाची त्यावर झूल
सहज घालणे तुझिया हातीं !!
सारंगी दे दूर फेकुनी
टाक मोडुनी मंजुळ पावा
'तुतारि'चाच स्वर अैकावा
'रण-शिंगा'चा साद श्रवावा

'झेंडा बंडाचाच' धरोनी !
येअूं दे लढण्यास हुशारी !
तुटल्यावर ह्या क्रूर शृंखला
जिंकल्यावरी प्रबल ह्या खला
कलेस गा मग, मग प्रीतीला
अन् मग घे बेफाम भरारी ! !

पुणें, ५-१-३८.

शान्तिदूत— !

[छन्द : पेरीना किंवा मुक्त

['शांतिदूत' ह्या प्रदीर्घ मुक्तछंदीय काव्यांतील अेक अुतारा]

कोठें शान्तिदूता, तुझा निवास ?
धुंडून धुंडून तुजला झाली अशान्त काया
आणिक जडला तुझाच ध्यास !
खिस्त, बुद्ध, शुक्र आणि मुकुंद
गान्धी महात्मा हीं तुझींच रूपे
युगायुगांतून अवतरलीं कीं विश्वावर ह्या ?
मुनी-जनांच्या आश्रमांतून केलास दूता, तूं स्वैर विहार

पवित्र, अुदात्त, सुंदर अन् सत्य यांचेच ठायीं कीं तुझें माहेर ?
दाखव अेकदां साकार रूप !
पाहून तुजला अशान्त जीवित जाअील क्षणांत हें अुजळून !
थोरीची तुझिया मनोमन मज रे शान्तिदूता, पटेल खूण !
कोठें आणि तूज कितीक धुण्डूं ?
सांग, सांग दूता, कोठें निवास ?
बसलास कीं तूं संध्या-रंगांत ?
शान्त सागराच्या कीं तरंगांत ?
सांडसी किंवा तूं चंद्र-करांतून ?
की बालकांच्या नयनांमधून ?
किंवा आअीच्या तूं बसशी कोमल अंगाअी-गीतांत अन् वात्सल्यांत ?
विहार तुजला रुचतो कोठे ?
जेथे भेटतात अुत्तुंग पर्वत-शिखरे अथाङ्ग नील आकाशास
की संध्यासमयीं गुरा-पौरासवे हांसत नाचत येतोस घरास ?
याहून अेखादें भीषण ठिकाण ?
कां रे तें स्मशान तूझें वास-स्थान ?
तेथे वसशी तूं विषण्णतेत
दाव तुझे मज आनंदित स्थान !
अथाङ्ग तुडुंब सरोवर-कांठी बसशी दूता, हांसत काय ?
काळोखाच्या संगे विश्वावर किंवा चाहुलीवांचून टाकिशी पाय

समाधाना-पोटीं रे तुझा जन्म
अभ्युदय, सुख हीं तुझीं बाळें
शान्ति दूता, चल दाखव अेकदां साकार रूप !

सुधाकर तूझ्या बसे नयनी
निसर्गश्री आणि हासे वदनीं
कोमल दडलीं गीतें पंखांत
अुडतां अुडता खालीं सांडतात !
वसे हृदयात तरल कौतुक
आणि वाणीमधी माधुर्य अमूप
भुरभुरतात केस सोनेरी
दंत-पंक्ती ताऱ्यांपरी रुपेरी
पाय-तळीं कीं गुलाबफुलें
कपाळावरी भव्यता खुले
रमणीपरी केव्हा सुंदर
सागरापरी केव्हां गंभीर
मंदिरापरी केव्हा प्रसन्न
स्मशानापरी केव्हां विषण्ण
सर्वांगांत भरे आनंदीआनंद
विचारीपणाचा तूजला छंद

जनांहून प्यार विजनवास
का रे सोडियले तूंच मानवास ?
अेखाद्यावरीच परंतु प्रसन्न
वसून विश्वांत विश्वाहून भिन्न !
युगायुगातून क्वचितच घेशी विश्वावरती ह्या दूता, अवतार
तुजवांचून ह्या अशांत पेटल्या जगताला रे कवण आधार ?
ये शान्ति-दूता, हलवित ते अिवलेसे पंख
ना तर आतां विश्व पेटणार !

